

# **A régi világ szellemes asszonyai**

Írta és az Urániában előadta:  
ifj. Gonda Béla

Szerző kiadása

*Minden jog – a fordítás joga is – fenntartva.*

*Hűséges segitőtársamnak,  
drága jó Asszonykámnak,  
szeretettel.*

A szalon küszöbén ott áll a vándor lovag. Tegnap még páncélos, kemény harcos, de azért lantot lágyan pengető trubadúr. Majd néha hüvelybe száll a kard s toll kerül elő, hódoló szonetteket Írogató. Azután eltűnik végképen a páncél, a fejre sisak helyett paróka ül. Az új sziluett: finom, könnyű selyem- és bársonyruha, térdharisnya, könnyű topánkák. Az izmos láb többé nemcsak páros viadalok során dobban, hanem lágy gavotteök, ritmikus menüettek hullámain ringatózik, s a kéz a kardmarkolatról leszállva, madrigálokat ír.

A harci zajhoz szokott férfi, a süketítő ágyútűz helyett, immár szellemes, szép dámák vitáinak pergőtűzet hallgatja s valami csodálatosképpen annál többet hall és tanul, minél finomabban, minél halkabban beszélnek hozzá ...

\* \* \*

A szalon küszöbén ott áll a vándor lovag, a férfi, s képében a régi nyers kultúra, s bent a szalonban a szép, szellemes, művelt dámák sora hívogat pompás táncra: Terpsihore van ott, a tánc istennője s sorra járja a táncot példaadásul, Pallas Athénével, a tudomány, - Apollóval, a múzsák, - Aphroditével, a szépség, - Ámorral, a szerelem - s Bachussal, a mámor istenségeivel s ez a tánc ragadós; a dámák ott a tabouretteken mind megelevenednek s tanítják a lovagokat a tudomány és a múzsák kezdő tánclépéseire, miközben a szépség, a szerelem és a mámor halk éneke kíséri a gondolatok muzsikáját . . .

A régi világ szellemes asszonyai minket is hívnak és várnak . . .

*ifj. Gonda Béla.*

## I. FEJEZET.

*A dekoratív asszony. Az elegáns dáma. A gentil donna. Príma donna d'Italia. A no Egyiptomban. A menü és a zsúrasztal feltalálása. A no a görögöknél és a rómaiaknál. Gyakori válások. Huszonhárom férj. A jegygyűrű eredete. A lovagias trubadúr. Boszorkányhit. Tudós nők.*

## *Hölgyeim és uraim,*

régi fóliánsok, könyvek, gáláns dámák és urak bájosan fecsegő memoárjai, szellemesen csevegő kultúrhistorikusok rajongó sorai szólnak a régi gáláns világról, vetítenek fényt a letűnt koroknak ma is csillogó árnyként a szemünk elé libbenő vonzó alakjaira.

A történelemlapok száraz lapjain ezeknek az alakoknak inkább csak a körvonalait látjuk, – hol gyengébben, hol erősebben kibontakozó szilletteket –, míg a memoáriró alakjainak, ha a rajza talán kevésbé megbízható, de ez a rajz eleven, a kép színebb, az alakok húsból és vérből formáltak: az embert mutatják, a férfit, amint uralkodik és szeret, s a nőt, amint a szívével és a szellemével hódít és kormányoz.

Egy régi szellemes meghatározás szerint a történész és a memoáriró közt olyasfajta a különbség, mint a borvizsgálatnál a kémikus és a borkóstoló szőlősgazda között. A kémikus

meg tudja mondani, miféle és mily mennyiségű vegyi alkotrészek vannak a borban. A szakértő borkóstoló azonban a bort a nyelve hegyére veszi, megforgatja a szájában s így megérzi a bornak illatát, zamatát, erejét. A kémikus mint tudós, a borkóstoló mint gourmand vizsgálja azt a bort. A történetíró is inkább csak száraz vegyelemző, a memoáriró már gourmand, aki maga is kedvtelésből, a maga gyönyörűségére ír, maga is élvező megértője annak a színdús, eleven lüktető életnek, amit a tolla hegyére véve, érzi annak zamatát, illatát, erejét, felséges ízét. S bár a memoárnak nem minden adata hitelt érdemlő, de az egésznek a hangulatából a kor hű képe, avagy, hogy másképen mondjam, a kor egész lírája tárul elénk.

Nagy uralkodók pompázatos udvarában gyullad ki a kultúra lángja, melynek fénye a szép és szellemes dámák intim szalonjaiban csak még intenzívebben csillog s ez a láng világosságot gyújt az agyakban, perzselő szerelmet a szívekben; művészet, tudomány, politika, mind a szellem és a szerelem jegyében olvadnak harmóniába, a férfiak a dámák körében finomulnak, a dámák szelleme mintha férfiasabbá, egyénibbé válnék a férfiak környezetében.

A művelt társasélet, sőt az általános em-



béri kultúra középpontja, sőt gyűjtőpontja kezdettől fogva mindig a nő volt, a művelt nő. Azoknak a nőknek, akiket a kultúrhistoria gáláns asszonyoknak, dámáknak nevez, elsősorban művelteknek, finom és fogékony szelleműeknek kellett lenniök.

S itt mindjárt hangsúlyozom: nemcsak a kultúrhistorikusok által gáláns kornak (1600-1789-ig) nevezett időben voltak gáláns dámák, hanem már ott találjuk őket a régi egyiptomiaknál, az asszíroknál, a görögöknél, a rómaiaknál, – Bizáncban, különösképen pedig a renaissanceban.

S ezek a dámák, ezek a nők nem a Wilde Oszkár-féle típusok; Wilde szerint: „az asszonyi nem dekoratív: soha sincs mondanivalójuk, de bájosan mondják” – épen ellenkezően: a gáláns asszonyoknak mindig volt mondanivalójuk, ők tudtak lenni szépek, tudtak pompázatos ruha-parádét kifejteni, de ugyanakkor tudtak állandó szellemi parádében is lenni: otthon is, a háznál» a társaságban is, az udvaroknál is, az írók, művészek, tudósok körében is.

Balzac mondja valahol: „az elegáns életben veszedelmes a dadogás”. Ez oly igaz: a gáláns asszonyok mindig elegánsak voltak, s ez az elegancia soha sem dadogott: itt minden mozdulat és gondolat fegyelmezett volt,

sima és céltudatos, az eleganciának mindig tökéletes volt a szónoki készsége.

Elisabetta Gonzaga és Izabella d'Esté, e két páratlan szellemű renaissance-korbeli dámának a szalonjában pompásan határozzák meg, milyen legyen az igazi dáma: a gentil-donna. Íme: „megjelenése legyen finom, minden mozdulata legyen kecses, nőiesen lágy, fellépése legyen bájos, csupa grácia. Szokásainak és mozdulatainak mesterkélttség nélkül való bája homályosítsa el még a szépségét is. Legyen bölcs, okos és szellemes, anélkül, hogy irigy és gőgös lenne; legfőbb erényei a nemeslelkűség, jóság és szerénység legyenek, de mindez ne homályosítsa el háziasszonyi erényeit. Legragyogóbb képessége pedig az legyen, hogy a társalgást frissen, elevenen, szellemesen vezetni tudja”.

S habár ebben a meghatározásban tulajdonképpen a renaissance egész Összesűrített kultúrája ragyog, ez a kultúra sem termett csak úgy magától; a renaissance-dámák honalapító őseit megtaláljuk már Egyiptomban, a görögöknél, Rómában, Bizáncban és többekévéb é másutt is, mert hiszen ennek a típusnak a legfőbb őse egyszerűen maga a nő, az ő csodálatosan szövevényes lelki struktúrájával, koronkint bámulatra méltó fogékonyságával.

Ha tehát a gáláns dámákról akarunk szólni akkor először beszélünk kell magáról a nőről, a nőnek társadalmi történetére kell úgy sebtiben reávilágítanunk egy kis kézi villanylámpással, hogy azután kibontakozzék előttünk a későbbi gáláns korok szalonjainak ezernyi gyertyafényben tündöklő pompás, művelt dámája.

\* \* \*

A régi pogány világ vallási, társadalmi, sőt politikai felfogása a nőt teljesen elnyomja: szerinte a nő alsóbbrendű, megtűrt, nem egyszer megvetett lény, a férfinak teljes rab-szolgája. A régi zsidók liberálisabb világszemlélete már magasabbra emeli a nőt: Sarah, Deborah, Ester, Judith már történeti szerepet játszhattak. A rómaiaknál a nő kezdetben teljesen a családfenntartó férfi hatalma alatt áll, később azonban annyira felszabadul, hogy egész házának ura, parancsolója, sőt zsarnoka lesz. A vagyona felett korlátlanul rendelkezik. A császárság korában már teljesen szabadon garázdálkodnak a férfiak felett: akad köztük, aki huszonhárom férjétől vált el. Nem annyira tisztelet, mint inkább félelem övezi őket; hatalmuk mérhetetlen, de ilyen arányban nő az erkölcstelenségük is.

A nőnek ezen a teljes leromlásán segít

azután a kereszténység-, mely a házasság intézményét újra szervezi, a nőt szerény életre, erkölcsi alapra és a családja körébe utalja, de ott azután meg is védi: a házasságot szentségnek, felbonthatatlannak jelenti ki.

Később a nők befolyása megint egyre gyarapodik: Bizáncban már uralkodók teremnek közülük: Eudoxia, Zoe, Irene, Ariadne, Theodora és Pulchéria császárnék kezében már egész világhatalom összpontosul.

Az elkövetkező lovagkorban – a közben kifejlett nagy Mária-kultusz folytán – nagy nőkultusz fejlődik ki. A páncélos lovagok hősi tettekkel, a trubadúrok lágyan csendülő versekkel hódolnak nekik. A lovagkor egész életművészete az, hogy ki tud jobban epedni, szeretni, szebben énekelni és a nőért bátrabban küzdeni, meghalni. Természetes, hogy a túlzásokra is bőven akadt példa.

Liechtenstein Ulrich lovag hódolata jeléül levágta egyik ujját s azt művészi kötésű pompás verseskönyvbe téve küldi el szíve asszonyának. Avagy szóljak arról, hogy visszautasított lovagok (mert hiszen ilyenek kezdettől fogva voltak) milyen kálváriát járnak, csak hogy meghallgattassanak. íme egy derék trubadúr, Peire Vidal, hogy szíve választottjának kegyét megnyerje, farkasbőrbe bújlik, s a nő várának tövében levő erdőbe vonul s ott a

pásztorok és kutyák által hagyja magát üldöztetni, tépetni. A vár ura – a férj – már félig szétmarcangolt állapotban talál reá s megkönyörölve rajta, ápolásba veszi.

Természetesen az ilyen szélsőségeknek a vége megint a reakció: a nő visszaél a helyzetével, a férfi, sőt a férj zsarnokává válik, amiben mindinkább hisztériás túlzásba csap, ami viszont e kor férfijaiban azt a gondolatot kelti fel és érleli meg: hogy a nő nem anynyira angyal, mint inkább ördög, vagy legalább is annak szövetségese: boszorkány. íme a középkori boszorkányhit, mely hosszú ideig tartja magát s sok ártatlan nőnek is az életébe kerüi.

Ezzel szemben a követő renaissance korban a nő nem bálvány, hanem maga is férfias egyéniség. Kultúrájukról, pompázatos szellemi toilettéjükéről majd később szólok, itt csak a férfias nő mintaképét, a híres Catharina Sforzát említem, akit kora a „prima donna d'Italia” jelzővel tisztelt meg. Ez a nagyszerű dáma személyesen száll fegyverbe ura ellenségeivel, maga tart szemlét katonái felett, diplomáciai tárgyalásokat vezet s mikor ellenségei azzal fenyegetik, hogy a gyermekeit öletik meg, cinikusan vágja a szemükbe: „akkor majd szülök újakat”.

Hölgyeim és uraim, ugyebár ez sem Wilde-

féle „bájtjeljes”, „dekoratív” semmitmondogatás...

Mint ahogy nem találjuk a nyomát ilyesminek, ha magunk elé idézzük az egyes népek és korok társaséletét s ennek körében keressük fel a nagy dámákat az otthonukban, a társaságban, a közéletben. S hogy mindjárt a legrégebbek egyikével kezdjem: az egyiptomi társaséletről Herodotos bámulattal írja, hogy az mily nagyszabású, mily előkelő. A két fővárosban, Memfiszben és Tébében vidám, zajos az élet; pompás paloták ezreiben, gyönyörű kertekben, kincsekkel megrakott termekben hullámszik fel s alá a jókedélyű, mulatni vágyó társaság, melynek középpontjában a nő – amint az egykorú feliratok nevezik -, a „ház úrnője” pompázik, minden mai képzeletet messze felülmúló drága ékszerekkel, festett arccal, festett ajakkal és szemöldökkel, művészi frizurával, illatos hajfűrtjeiben lótosz virággal. A kezében ugyancsak virág, a vendéghölgyeknek szintén. Az úrnő oldalán az ura, majd a kedvenc két háziállatja: az antilop és a gazella. Esténként nagy lakomák, meghatározott ételrenddel (a ma oly megszokott menüt Menesz egyiptomi király találta fel). A társaság kis arany és ezüst, asztalok köré telepedik – egy asztalánál csak ketten férnek el (íme a mai zsúr-

asztal öse) – s ott vidám kedélyben jól mulatnak, sőt – mint egy egykori feljegyzés megrovásszerűen mondja – folyton pletykáznak ...

Leginkább egymásról s úgy látszik, van is mit. Csak egy példa reá: Herodotos írja Sesostris fáraó vak fiáról, hogy mikor megvakult, azt az isteni figyelmeztetést kapta, hogy csak úgy kaphatja vissza a szemevilágát, ha feleségnek egy makulátlan, hű asszonyt talál. Egy egész sor asszonnyal kísérletezett, mind nem használt; végül mégis csak ráakadt egyre, s most már ismét látván, maga elé idézte korábbi hűtlen feleségeit, s valamennyiüket elégettette.

De kár volna, ha ezzel a sötét képpel válnánk meg Egyiptom asszonyaitól. Mert hiszen nemes és tiszteletreméltó asszony is bőven volt köztük, amint azt Ptahhotep tanításai igazolják: „Ha bölcs akarsz lenni, viseld gondját házadnak. Szeresd feleségedet minden utógondolat és viszálykodás nélkül. Tápláld, ápold, ékesítsd őt, mert így kívánja testének szépsége. Nyújts neki illatszereket és szerezz neki örömöket életeden át. Akkor a szép tulajdon méltó lesz tulajdonosához. Soha ne légy vele szemben durva!”

Most hagyjuk ott Egyiptomot, keljünk át a tengeren és kössünk ki a szerény kis Görögországban, ahol az egyiptomi vagy asszír pompának és fényűzésnek még csak a nyomait se látjuk; ahol a polgárnő mintaszerű családanya, kinek főkötelessége, hogy izmos, harcos atléta fiúkat neveljen, egyebekben teljesen el van nyomva, teljesen rabja a gyermekeinek és a háztartásának, a férfiak mulatozásain részt nem vehet, a nagy nyilvánosság előtt csak a nagy mérkőzések, versenyek s a színelőadások alkalmával mutatkozhatnak. A mai értelemben vett nagy dámák ott inkább a régi kor kurtizánjai, a hetairák, kiknek szalonjaiban a legelőkelőbb írók, művészek, tudósok és politikusok gyűlnek egybe.

De már a homéroszi kor sem nélkülözte a Nagyasszony típusát. Aretéről, a phaiakok királynéjáról olvassuk, hogy még a népfők gyűlésein is részt vett és a férfiak ügyes-bajos dolgait bölcs tapintatával eligazítja; befolyása a fejedelmeknél a bűnösnek is kegyelmet szerez. A homéroszi kort követő időben Sappho, a lesbosi költőnő, a boiotiai Corinna, az argosi Telesilla mind a női méltóság és szellem kiválóságai. A későbbi Athénban pedig már előkelő családból való szellemes dámák tartanak fenn irodalmi és politikai szalonokat.



Amennyire elnyomott a görög nő, annyira szabad, sőt túl szabad a római asszony.

Természetes, hogy a római asszony élete sem volt Róma történetének minden korszakában egyforma. A karthágói háborúkat megelőző korban a római asszonyt az austeritas tulajdonságával jellemzik a régi írók, ami nemcsak komolyságot, de fanyarságot is jelent. A második pún háború után lábrakapó fényűzés a nő társadalmi helyzetét is átformálta.

A római leánygyermeket erősen kordában” tartották, de túlságosan szabad az asszony, aki ezt azután inkább erkölcstelen túlzásokra használja.

A leányok az iskolában, az előkelő leánykák pedig otthon a háznál elsősorban a klasszikus írókat és a bölcsészetet tanulják. Homéroszt, Virgiliuszt olvasnak. Azután nagyon fontos az ének, a zene és a tánc. S itt ne felejtjük el, a tánc akkoriban főleg a felső test és a karoknak ritmikus mozdulataira szorítkozott, ami nagyon elősegítette a járásban és testtartásban való kecsességet. Nézzük meg a régi római nőtáncokat, csupa arányos szép test. A különben rideg és merev kőben is mennyi mozgás, mennyi ritmus a fej és kar tartásában, a derék vonalaiban. A leányok korán mennek férjhez. Eljegyzéskor a férfi vas karikagyűrűt ad a leánynak,

annak jeléül, hogy hozzá van bilincselve Ez a jeggyűrű eredete. Rendszerint a 12-19 év között mennek férjhez. Ennek következményeképpen a világtörténelemben sehol sem fordul elő annyi válópör, mint Rómában. Hogy egy asszonynak egymásután 5-6 férje volt, az szinte mindennapos dolog a császárok korában.

Természetes, hogy ez az asszonyok teljes elerkölcstelenedésére vezet, amit elősegít a színházak trágár darabjainak látogatása, méginkább pedig az, hogy a férfiak buja lakomáin, dőzsölésein részt vesznek, A női hisztéria itt azután valóságos orgiákat ül; hogy csak egy példával szolgáljak: Titus Livius beszéli, hogy egy római dáma egy ünnepi lakomán a neki udvarló egyik hadvezérnek azt mondta, végtelenül szeretné látni, mikor egyszer egy embernek a fejét levágják, mire a hű lovag azonnal előhozatott egy hadifoglyot s ott a delnő előtt, ő maga levágta a szegénynek a fejét.

Ámde az is kétségtelen, hogy sok köztük a valóban kormányzásra termett nagystílű dáma. Augustus császár minden fontos ügyet megbeszél nagyműveltségű feleségével, Líviával, sőt nem egyszer előre elkészíti írásban, miket fog Lívia ellenvetéseire válaszolni.

De sok a művelt nő is. Sallustius említi Semproniat, Decius Brutus anyját, aki a görög

és latin irodalomban járatos, pompásan táncol és énekel, szereti a fényt és a pompát, de megőrzi becsületét és szemérmét. Plutarchos magasztalja Cornéliát, előbb Crassusnak, majd Pompejusnak a nejét, hogy szépségén kívül még egyéb bájai is voltak: jártas volt az irodalomban, a zenében, az aritmetikában, a mértanban, a filozófiában; állandó hallgatója volt a nagy bölcsészek előadásainak. Julia császárné, a rómaiak legkiválóbb szalon dámája meg egyenesen filozófia- és matematika-tudós volt, állandóan tudósok vették körül. Agrippina, Nérónak az anyja, igen értékes emlékiratokat hagyott hátra, Messalina, Nérónak harmadik neje, az ékesszólásban volt nagyon kiváló.

A szinte ezerszámra elszaporodott dilettáns költőnőkről nem is beszélve, az volt a legfőbb szellemi divat, hogy versekkel mulattatták, vagy talán inkább gyötörték egymást a társaságban. Általában nagyon sok volt a tudományért és művészetért valóban lelkesülő nő. Az ifjabb Plinius dicsekedve említi, hogy az ő felesége az ő könyveit ismételtelen elolvasta, sőt betanulta. Ha felolvasást tartott, a függöny mögé rejtőzködve hallgatta őt s mohón leste a hallgatók tetszésnyilatkozatait. Ha a törvényszéknél védbeszédet mondott, feszült érdeklődéssel várta az

eredményt. Külön hírnököket állított fel a lakásuktól a törvényszékig, akik percről-percre adták tudtára a hallgatóság hangulatát, a tetszés-zajt, az éljen-kiáltásokat.

S emellett ez a nő kiváló költő, verseit a maga szerzetté dallamokra, citerán művészi en adta elő.

Általában a nők törekedtek arra, hogy az irodalomban és a művészetben valamit – ha ugyan többnyire csak dilettáns munkát – produkáljanak.

Mindenesetre igyekeztek azonban arra, hogy választékos legyen a stílusuk. A könnyed és ízletes kifejezésben való jártasság az előkelő életnek nélkülözhetetlen feltétele volt. Plinius mondja, hogy mikor egyik író barátja felolvasta előtte a feleségének a leveleit, szinte Plautust vagy Terentiust vélte hallani.

Az előkelő tudós nőkről Lukianos írja, hogy görög bölcseket, retorokat és filológusokat fogadtak fel bérért a környezetükbe, tiszt es külsejű, hosszú, ősz szakállú férfiakat, kiknek kötelességük volt a többi cselédséggel együtt a dámájuk gyaloghintóját kísérni. Rendszerint azonban csak az ebéd alatt, vagy öltözködés közben találtak időt a bölcsészeti előadások hallgatására, s ha bizony netalán épen a női szeméremről tartott bölcséleti előadás közben a komorna egyik udvarló levél-

kéjét hozta, az előadás félbeszakadt addig, míg a levelet elolvasva, a választ is megírták rá.

Még utazásaikra is magukkal vitték a bölcseiket, természetesen a táncmesterrel, a szakácsokkal és a fodrászokkal, az utolsó kocsiba gyömöszölve őket. Ugyancsak Lukianos beszéli, hogy egy gazdag és előkelő dáma a szolgálatában álló öreg stoikus bölcsre bízta az ölebecskéjét, amely útközben a bölcsész köpenye alatt megfiadzott.

Nem kevésbé humorosak a római précieusok, akik maguk nem írván verseket, a férjeik leveleinek helyesírási hibáit javígtatták, minden grammatikai botlást rosszmájúan szedtek szét, a mások verseit kritizáltgatták, vitatkoztak Vergiliusról s eközben szinte csörömpölve zúdult ajkukról a szó, mintha réztányérokat vernének össze

Tegyük még hozzá, hogy minden tudományszeretetnél és tudománysmokkságnál még jobban divatozott a csillagászattal, a jóslással s a bűvészettel való foglalkozás, s akkor íme előttünk áll a római előkelő dáma, jó tulajdonságaival és hibáival egyaránt, mint ahogy a renaissance, a barokk és a rokokó dámáinak is teljesen rokon jó és rossz tulajdonságaik voltak. A lényeg az, hogy az előkelő római nő általában rendkívül fogékony szellemű

volt. Volt a lelkükben sok hajlam a finomabb műveltségre, példát adtak későbbi nemzedékek dámáinak a kultúrélet iránt való érdeklődésre, a magasabb női kultúrára, amelynek olyan jelentős birodalma az olasz renaissance. De mielőtt odaérnénk, még egy fontosabb közbeeső állomás van s ez Bizánc.

## II. FEJEZET.

*Bizánc. Augustinus atya hölgyvendégei. A lovagkor jelmondata. Lakomák a fürdőmedencében. A renaissance nő. A gentil uomo. Izabella d'Esté és Elizabetta Gonzaga irodalmi szalonjai. Lorenzo Medici Symposion estéi. IV. Fülöp udvara. Kozmopolitizmus. A spanyol nő. A barcelonai virágünnepélyek A rózsakirályné. A rózsza eredete.*

### *Hölgyeim és uraim,*

ha arról van szó, mi a dámák szerepe Bizáncban, elég, ha azzal kezdem, hogy ennek a birodalomnak hat nagy koncepciójú nő-uralkodója volt, egyaránt nagyok a fegyveres harcban, a diplomáciában, a politikában, az intrikákban s a társasélet vezetésében.

A bizánci előkelő dámák legfőbb társasága a kiváló papok, akik jóformán szellemi irányítói a társaságnak. Egy akkori író szerint a társaságbeli papok mind rendkívül szellemesek s amellet jól ápoltak, sőt parfümözöttek. Majd találóan mondja, hogy a papoknál ideálisabb vendége nem is lehet a nagy nő-társaságoknak, mert hiszen egyik társaságbeli dámának sem juthat eszébe, hogy a leányát közülök valakihez hozzáadni akarja. Ilymódon az a sok idő- és szellemfecsérlés, amit más-különb a mamák a társaséletben a leányaik főköttő alá juttatása érdekében sokszor a humorig kétségbeesetten és elszántan kifejte-



nek, a bizánci szalonok nagy részében bizony teljesen feleslegessé vált.

Egyébként divatban volt, hogy egyes kiválóbb egyházatyák nagy hölgytársaságot láttak vendégül. A legnevezetesebb ezek közt Augustinus atya. Anyja, a kiváló Monika, híres, nagyműveltségű dáma, aki a társalgás vezetésében mester. Jellemző, hogy mivel ezek az összejövetelek Augustinus atya cassiumi birtokán voltak, ahová legalább egy egész avagy több napra volt csak érdemes kirándulni, kezdetben akképen osztották be, hogy a meghívott sok dáma közül kettőnek felváltva mindig a háztartást s vele a konyhát kellett intéznie, míg a többi bent a termekben mulatott. Ennek azonban csakhamar vége lett, mert a két dáma a konyhán rendszerint összeveszett, mindegyik jobban akarta érteni a dolgát a másiknál.

Általában azonban, úgy látszik, elég fegyelmezett lehetett a dámáknak ez az állandó vendégserege, mert a cassiumi ház nagy ebédlőjének azt a nagybetűs feliratát – „aki pedig itten távollevőkről rosszat mond, az nem méltó ehhez a társasághoz”, – állítólag (!) mindig respektálták.

S ennek a fegyelmezettségnek fő oka a bizánci előkelő világ rendkívül szigorú etikettje. Sehol a világon nem volt még olyan kegyet-

len, de alapjában véve céltudatos etikett, mint Bizáncban. Erről egyelőre csak annyit, hogy ez szükségszerű védekezés volt a környező barbárok ellen; ezzel imponáltak nekik a legjobban.

Hogy Bizáncban mekkora fényűzés volt, milyen pompás udvari élet, micsoda nagyszabású lóversenyek és egyéb nyilvános mulatságok, azt itt csak érintem.

\* \* \*

Most ebből a zajos fényből és pompából, ebből a túlelevenen lüktető életből szálljon emlékezésünk a szerényebb, csendesebb, mélységesen vallásos, a nőt oly magas piedesztálra emelő lovagkorba. Az elején már jellemeztem ezt a kort; láttuk, hogy itt a dámákért él és hal minden dalia: a legnagyobb öröm a lovagoknak, ha a mérközéseken, amik bizony életre-halálra mentek, győztesként az imádott dámájától vehette át a diadal jelvényeit.

Hiszen nagyszerű már a nemes lovagok jelmondata is: „Lelkem az Istené, életem királyomé, szívem az asszonyoké, a becsületem az enyém”.

Az előkelő nők szerepe e korban inkább a terített asztal és a lovagi mérközések társaséletében zajlik le. A terített asztalnál nem a férfi mulattatja a nőt, mint ma, hanem a

nő teszi a szépet a lovagnak és pedig aképen, hogy figyelmesen folyton kínálja, a legjobb falatokat teszi – s akkoriban még csak az ujjacskáival – a tányérjára. S hogy ilymódon minél zavartalanabbul kedveskedhessék, a dáma már otthon megebédel, a lakomán épen csak formaképen juttat magának is néhány falatot. Amiképen tehát a lovagi tornán a férfi hódol a nőnek, a terített asztalnál, - vagyis a nő birodalmában, – a szép nem tesz ki magáért.

A „tálalások” során mindig az aszalterítőbe törlik ujjaikat, s ezért az abroszt nagyobb lakomák során többször cserélik. Tisztát terítenek, mint ahogy a lovagkorban, nagy a tisztaságra való hajlam. Erre vall, hogy a lovagvárakban mindenütt fürdőkamrák voltak és hogy általában divatba jött a fürdőzés. Sőt – a fürdés közben való vendéglátás és lakmározás is, – melyen a nők is részt vettek. Aki maga nem igen fürdött, fürdő ismerőseinél látogatást tett. A közös fürdőkben, a fürdőmedencék körül való nyílt folyosókon egész sereg vendég tanyázott, köztük fiatal leányok, akik rózsát szórtak a fürdőzőkre s e virágok a vízmedencét gyakran csaknem teljesen elborították. Déltájban úszó asztalokon finom lakomákat szolgáltak fel a vízben, s a bor s a zene sem hiányzott.

Mint hasonlóan érdekes dolgot megemlítem még, hogy ebben a korban a fürdőzés, a fürdőhelyekre járás (Baden, Gastein, Karlsbad stb már akkor is megvoltak) annyira divik, hogy pl. a XIV. századból fennmaradt házassági szerződésekben gyakori az a megállapodás, hogy az asszony évenként legalább négy hetet tölthessen fürdőhelyen.

A tisztaság minden vonatkozásban még sokkal nagyobb szerepet játszik a renaissancban. Nemcsak a test, hanem a ruha, a lakás és a terített asztal tisztaságára is nagyon ügyelnek.

Hölgyeim és uraim, a renaissanceről minden iskolában tanítanak, minden művelt ember tud róla, legalább is úgy nagy általánosságban. Épen ezért az általános jellemzést rövidre fogom, feladatomhoz híven inkább a dámák szerepéről szólok.

A renaissance lényege: az ember és különösképen pedig a nő egyéniségének felszabadítása, tudatos kiművelése és szabad érvényesítése a régi klasszikus kultúra alapján. Ezzel egyidejűleg a művészeteknek felülmúlhatatlan tökéletesedése.

Értsük meg, ez nem volt programm, ez volt az eredmény.

Taine nagyszerűen állapítja meg: a renaissanceot és művészetét nem lehet valami szerencsés véletlen eredményének tekinteni, annak eredete, oka a lelkek általános hangulatában, a nemzet minden rétegére kiterjedt meglepő fogékonyságban rejlik. Tegyük hozzá: a kor fogékonysága mindenütt a tudomány és a szellem irányában nyilvánul meg, ezt látjuk nemcsak az íróknál, a tudósoknál, a művészeknél, ahol ez szinte természetes, hanem a társaséletben is, a férfiak és a nők körében egyaránt.

Egy egészen új formanyelv, új stílus alakul ki.

Mi a stílus: a kor gondolkodásmódjának a fajok szerint való kifejezése. S ennek a nyoma ott van nemcsak az irodalomban, a művészetben, hanem épúgy a társasélet formáiban, a lakásban, az öltözködésben, a terített asztal művészetében, a háziszokásokban, a közigazgatásban, a jogszolgáltatásban, a szociális problémákban stb. mindenütt.

S hogy mindjárt a legutóbbival kezdjem, a renaissance első szociális etapja, hogy a születés, a származás uralma megdőlj, – nem ez az egyedüli, ami az ember értékét adja – ahhoz, hogy valaki „társaságbeli” lehessen, immár elengedhetetlenül szükséges, hogy benne szellem, tudás, tehetség és általános műveltség lakozzék. De viszont, „társaságbeli”

lehet minden polgár is, kinek hasonlók a képességei.

Izabella d'Esté és Elisabetta Gonzaga már említett híres szalonjaiban nemcsak a gentil donnát határozzák meg – mint azt már előbb elmondtam –, hanem a gentil huomot, a társaságbeli férfit is.

Íme: „Kívánjuk, hogy lovagunk a közép-szerűnél jobban értsen az irodalomhoz, legalább az ú. n. szépirodalomhoz. Tudjon nemcsak latinul, hanem görögül is, már csak az ezeken a nyelveken írott isteni művek sokasága és változatossága okáért is. De legyen járatos a költők műveiben, hasonlóképpen a szónokok és történetírók munkáiban is. Legyen gyakorlott versek és próza írásában, mert a gyönyörűségen kívül, amit ezzel magának szerez, sohasem lesz szükében kellemes szavaknak hölgyekkel szemben, akik rendszerint kedvelik az efféléket.

Azonban nem lennének megelégedve lovagunkkal, ha nem értene a zenéhez, nem tudna játszani némely hangszeren, mert a szórakozáson és gondúzásán kívül, amit a zene szerez, vele a dámák kedvét is keressük, kiknek gyöngéd és lágy szívét a zene könnyen meghatja és gyönyörrel tölti el.

Van még valami, aminek szintén nagy fontosságot tulajdonítunk s ez a rajzolás tehet-

sége és a festészethez való értés. Egyébként pedig lovagunk, ha mindezekkel a tulajdonságokkal rendelkezik, s érte magasztalásokban volna része, ezeket szerényen hántsa el mindig magáról, főfoglalkozásképpen mindig a fegyverforgatást tekintse s a többit csak ennek ékességéppen ismerje.”

Ahol egy férfitől ennyit kívánnak, ott nagy szellem, gazdag tehetség, bevégzett műveltség, nagy tudás, rendkívül finomság uralkodik. Ott eszméket mozgatnak, ott becsülik önmagukat és egymást, ott az emberi élet leg-tökéletesebb boldogsága érvényesül: a harmónia.

\* \* \*

Keressük fel már most ezeket a híres szalonokat, lássuk hercegné Izabella d'Esté, vagy ahogyan kortársai elnevezték, a „la prima donna del mondó”, a világ első dámájának otthonát.

A hercegné szereti a szépet minden vonatkozásában. Ő maga is gyönyörű dáma, aki szépségének erejében annyira biztos, hogy nem fél a versenytől Udvarhölgyeit csupa bájos, szép teremtésekben válogatja össze. Palotájában művészi régiségek és a renaissance iparművészet remekei. Pompás festmények, szobrok, remek könyvtár, képviselve benne

az egész klasszikus irodalom. A berendezési és dísz tárgyak ötleteit ő maga adja az iparművészeknek. A festőknek, a szobrászoknak is témákat ad s a rendelt festmények kompozícióját velük megbeszéli. A festők közül állandóan dolgoznak neki: Mantegna, Giovanni Bellini, Lorenzo Costa, Perugino és még sokan mások. A költők közül: Ariosto, Bernardo Tasso, Bembo stb. nemcsak szonettjeikkel hódolnak neki, hanem új szerzeményeiket előbb az ő szalonjában olvassák fel s csak ha ott tetszést arattak, bocsátják nyilvánosságra.

Legjobb barátnője és sógornéja, a vele minden tekintetben egyformán kiváló urbinói hercegné, Elisabetta Gonsaga. Urbinói palotájában, mint azt Mercantello megénekli, 250 szoba s mintegy 600 művészien díszített ajtó és ablak. Pompás bútorok, antik márvány, arany és ezüst műtárgyak, a falakon selyemdrapériák, gyönyörű szőnyegek, képek, szobrok, bronzok a legelső művészektől s végül sokféle hangszer. (Ez volt akkoriban a legnagyobb ritkaság.) Óriási könyvtár, mintegy 20 000 könyv arany és ezüstdíszekkel ékesített kötésben.

A szalonban nagy társaság, állandó viták tudományos, művészeti és társaságbeli kérdésekről. A ház úrnője problémákat vet fel



s mindenkinek hozzá kell szólnia, a lovagoknak is, a dámáknak is egyaránt. S itt mindenki a javát adja szellemének, nemcsak azért, mert minden szavára figyelnek, nemcsak, mert ezt mindenkitől elvárják, hanem a maga örömeire is. A felvetett kérdések körül egész szellemi torna fejlődik s ebben is a két hercegnő viszi el rendszerint a pálmát.

Gróf Castiglione, e szalonok egyik leggyakoribb és legelméesebb vendége ezekről az estélyekről a többek közt a következőket írja: „A kedves beszélgetések és a lelkes tréfák e házat a kedélyesség valódi hazájává teszik. Vacsora és tánc után rendszerint tálcányokat adtak fel, majd később a meghittebb beszélgetésekre került a sor. Semmi feszélyesség, kiki tetszése szerint foglalt helyet, a társalgásban semmi kötöttség, semmi kényszer. A találékonyság és az eredetiség szabadon nyilatkozik. Egyik este, egyik dáma kérésére, Accolti Bernát szonettet rögtönöz a hercegnő tiszteletére, azután a hercegnő két dámát táncra hív fel: a két hölgy kézen fogja egymást, a kedvenc zenész, Barletta, ahangszereket összehangolja és ők táncolnak először lassút, azután frisset, miközben lassankint pirkad a reggel ...”

A társalgás stílusa kellemes, előkelő, sőt néha virágos. Csupa udvariasság, a hölgyek-

nek szépségükért, bájukért, erényükért és szellemükért bókolnak, a férfiaknak vitézségükért, tudományukért, a művészeket műveikért dicsérik, ünneplik.

Íme, mindez néhány kiváló dáma vezetése mellett történik. Ezekben a szalonokban a gyöngéd női kezek a lovagkori vad harcos férfiből, a harci erények teljes megőrzése mellett, művelt, jómodorú embereket faragnak.

Valóban, aminthogy ma is, még inkább akkoriban, a folytonos harcok közepette úgy a közéletben, mint a társaséletben nagy szükség volt a női lélek finomultabb érzésvilágára és az esztétikai szép iránt való bámulatos fogékonyságára. A renaissance lovagjainak, sőt művészeinek a lelki kultúrája sem fejlődhetett volna annyira, ha nem a nő, a művelt dámák egész serege került volna a társasélet élére.

S itt különösen hangsúlyozom, hogy sem a tudomány, sem az esztétika, sem a művészet egymagában még nem teszi finomabbá a férfit. A kiáltó példa reá épen a renaissancekor, amelyben a gyönyörű paloták, kertek, művészi otthonok, remekművű bútorok és dísz tárgyak, festmények és szobrok környezetében a férfi általában mégis vad, nyers, brutális, a mai fogalmak szerint parlagi, nevetlen.

Példa rá Benvenuto Cellini, ez a legsokoldalúbb zsenijű nagyszerű művész, aki még egy sótartó, egy kapukulcs elkészítésébe is a legnagyobb művészetet viszi bele; egész lelke folyton a művészi szépért, a művészi alkotásért hevül, izzik és lángol, de ugyanakkor ez a lélek teljesen fegyelmetlen, ösztöneiben állatias. Olvassuk csak híres önéletrajzát, a fele a művészi alkotások láza, a másik fele a csalás, rablás, emberölés, orgyilkosságok egész sorozata. Épen olyan büszke a Perseus szobrára, mint arra, hány embert szúrt vagy gyilkolt le.

Ilyen korban a kultúra s az emberi jóézés egyetlen mentsvára a nő, s ezt megérzi a renaissance szelleme, amikor minden olasz fejedelemség székhelyén és egyéb városokban is egymásután állítja fel a kultúra őrszemeit, a művelt dámák szalonjait. Nápolyban, majd Flórenceben, Mantuában, Ferrarában, Veneceben, Rómában s még sok helyütt virágzik a szalonélet; Riminiben a vár úrnőjének, az „isten” Isottának szalonja vetekedik az Izabella Este-évei. Rómában a híres kurtizánok szalonjai egész Róma tudományos, művészeti, politikai, sőt egyházi kiválóságainak a gyűjőhelyei. Flórenceben a Mediciek élnek világszóló kulturális életet.

Lorenzo Medicinek Carregiben, Flórenc

közelében levő villájában nap-nap után művészi és irodalmi esték vannak. Itt zajlanak le a legelőkelőbb dámák részvételével a híres Symposion-vitaesték, melyek során Lorenzo Medici elnöklete alatt megvitatják Piátónak híres munkáját, a Symposiont. Ezt felváltva olvassák fel a társaság dámái és urai. Egyikük Phaedrosnak Eros születéséről mondott beszédét elemezi, egy másik Pausaniasnak Aphroditéről való beszédét tárgyalja, egy harmadik a szerelemről értekezik, ismét egy másik az Istenség viszonyát az emberi szenvedélyekhez vizsgálja, végül valamelyikük arról beszél, miképpen lehetne Sokrates tanait a krisztusi tanokkal összhangzásba hozni. A felvetett témához minden jelenlevőnek hozzá kell szólnia.

Íme, így élesedik ott az agy, így izmosodik a vitázó készség, tágul a látókör, így szokják meg, hogy a társaságban a szellemnek egy percig sem szabad pihennie; itt mindenki tudja, hogy a „szellem nem időzik, a kifejezéssel nem várhat, mert mihelyt vár, már nem fejezheti ki oly üdén, tisztán, találoán, minden pillanatnyi elfogultságtól menten a gondolatot.”

És mégis, mindennek ellenére a renaissance lovagjai, férfiai között napirenden vannak a párbajok, a gyilkosságok, az orgyilkosságok,

a folytonos harcok. Miközben a szalonokban azok a nagyszerű dámák vitáznak, az utcákon fegyvercsörgés hallatszik, az utcasarkokon a sötétben elbujt merénylők leselkednek.

Hiába vannak kiváló dámák, hiába világra-szóló festők, szobrászok és iparművészek, hiába a humanista tudósok és bölcsészek, hiába a poéták egész serege, hiába a nagyszerű kertek, pompás paloták s a legművészbibb otthonok, mind ennek a környezetnek, ennek a szellemi, berendezésbeli és természeti entouragenak az esztétikája még nem megy át teljesen a lélekbe, az érzésvilágba. A renaissance olaszja erre csak igyekezett, de nem érte el; az, hogy a környezettel együtt a lélek is finomodjék, hogy a kettő egymással teljes harmóniába kerüljön, a spanyolokra, még inkább pedig a franciákra várt.

\* \* \*

Az olasz renaissance és a francia kultúra között az átmenetet a spanyolok teremtik meg, ahová a renaissance kultúrája elsőnek jut el és IV. Fülöp király uralkodása alatt Spanyolországot a művelt világ középpontjává teszi.

A tulajdonképpen való értelemben vett gáláns kor a spanyoloknál IV. Fülöp udvarában

kel életre s onnan teszi meg európaszerte hódító körútját.

S e kortól kezdve az egész Európa előkelő világa egyé forrott művelt társaság, mely akkoriban még minden nacionalizmustól mentesen, a kultúrával áthatott politikai és víg társadalmi élet jegyében teljesen kozmopolita jellegű. Csak egy pár példát reá: a XVII-XVIII. században a német udvarok telve franciákkal; Nagy Frigyes az adóbehajtáshoz franciákat alkalmaz. Braunschweigi Ferdinánd herceg azt írja: „minden német tiszttartsa szerencséjének, ha a francia hadseregben szolgálhat”.

Néhány francia ezred, mint pl. a Royal-Allemand, a Royal deux Ponts, a Royal-litranger-ezredek állandóan Németországban rekrutálódnak, legénységüket onnan sorozzák.

Fel sem tűnik, sőt természetesnek találják, ha egy kiváló államférfi egyidejűleg több uralkodót, több államot szolgál. (Ez valóban nagyon bölcs találmány, mert így az illető diplomatának gondja van reá, hogy az ő államai ne keveredjenek egymással háborúba.)

Ebben a kozmopolita világban nem fontos, hogy valaki melyik nemzetnek a tagja. A fő az, hogy a „jó társasághoz” tartozzék.

S ez a jó társaság akkoriban teljesen nemzetközi (mint ahogy a mai arisztokrácia is

az, sokkal inkább, mint a nemzetköziségükkel fennen kérkedő szocialisták), de érintkezési formája, nyelve, szokásai, műveltsége, divatja francia.

Nagy Frigyes jobban beszél és ír franciául, mint németül; sok német arisztokrata alig, vagy keveset tud hazája nyelvén. Röstellik használni, mert nem előkelő.

A kozmopolitizmusról legyen elég ennyi. Az alkalom, amiért szoltam róla az, hogy az első kozmopolita világváros Madrid volt, mely virágkorát az 1620-1665-ig uralkodó IV. Fülöp alatt érte el, amikor az irodalom, a művészetek, a divat, a szórakozás, az elegáns élet terén Európa legelső hangadó városa, avagy mint egy akkori író szellemesen megjegyezte: „a világ idegenjeinek legelőkelőbb hotelje”.

S itt nagyszerű szalónélet folyik, azzal a különbséggel, hogy mindig az urak a gazdák és a legfőbb causeurök, nem pedig a dámák. Ennek oka pedig a spanyol társaság élet berendezésében rejlik: a férfi mulattat, a nő mulat, de azért a dámának kell nagy műveltséggel bírnia. A spanyol nő szép, a délspanyol legszebb ma is egész Európában. Nézzék meg Velasquez vagy Goya festményeit, avagy újabban a ma élő legnagyobb spanyol művészek, Zuloagának női képeit, azoknak

oly szép hasonmását sem eredetiben, sem festményben egyetlen népnél sem találhatjuk.

S hogy a IV. Fülöp korabeli spanyol dáma ennyi szépség és ennyi műveltség ellenére mégsem játszhatott olyan vezető szerepet a társaséletben, mint a renaissance dámák, annak legfőbb oka: Spanyolországban sokáig a keleti mórok uralkodtak. A keleti népeknél pedig a nő nemhogy egyéni életet nem élhet, hanem teljesen el van nyomva. Ennek a hatása érezhető még ma is; a spanyol nő nagyon önállótlan. Utcára egyedül *úgy* a fiatal leány, mint az asszony csak nagyon ritkán megy. Ha férjhez ment, akkor is inkább az anyjával és a gyermekeivel tart, mint az urával. De azért, amit az ura mond vagy parancsol neki, az szentírás.

Egy spanyol író, Juan Manuel mondja: „ha egy spanyol férj azt mondaná, hogy a vizek felfelé folynak, azt a feleség tartozik szívvel, lélekkel elhinni”

Avagy egy spanyol közmondás: „Szeresd az uradat, mint egy jó barátot s félj tőle, mint egy ellenségtől!”

Mindezekkel csak reámutatni akartam, miért nem voltak nagy szalóndámák, olyanok, akik egy egész társaságot vezetni, azon szellemileg uralkodni tudtak volna, egy egész korra a bélyegüket rányomták volna.



De azért IV. Fülöp udvarában, vagy ahogy elnevezték, a Múzsák-udvarában, helytálltak a szellemükkel, a tudásukkal, a modorukkal egyaránt. A szalonokban is. Mert volt szép szalonélet.

Az arisztokrácia esténként valamelyik előkelőség palotájában gyűlik egybe. Csupa képzett, művelt, a kultúrát szomjazó főurak és dámák, papok és udvariak, beajánlott idegenek és kiváló tudósok a polgárság köréből. A szalonban egész műkiállítás, rajzok, karcok, festmények, szobrok ízléssel elrendezve. A társaság körük gyűlik, mindegyik műremeket sorra kritizálja, kvalitásait megbeszéli.

S e művekből eladnak, vesznek, cserélnek. Alku nincs; gavalléros árak, senki sem akar nyereszkedni; ez nem is illenék! S a palotákban fellelhető efajta műgyűjtemények ezúton gyarapodnak, változnak és változatlansá válnak.

„Virtuoso divertimento”-nak, – művészi eszmecsérének – vagy „conversacioni”-nak nevezték ezeket a megbeszéléseket, melyek mindegyikéről a királynak jelentést tettek.

IV. Fülöpnek a művészet iránt való hajlamát egyébként miniszterek, diplomaták, udvariak használják fel arra, hogy ezúton a kegyeibe kerüljenek. S a kegy akkoriban és

abban a körben a legnagyobb földi boldogság. Mint Grácián, a szalónfilozófus írja: „Nincs nagyobb földi kincs, nincs fegyver, mi jobban megvédjen, mint a hatalmasok kegye. A kegy az ember egész világát felépítheti, de romba is döntheti; a szellemet fenséges megnyilvánulásokra serkentheti, de el is fojthatja; a hatalmasok kegyét megtartani fontosabb, mint a vagyont megőrizni”.

Ilyen kegyelt arisztokrata a többek közt gróf Olivarez, a híres államminiszter, kinek háza költők és tudósok gyűlőhelye. Velasquez is ő fedezi fel, ő viszi be az udvarhoz. Elegáns, szép ember, könnyed, játszi szerelmi dalok csendülnek fel ajakán s dobogtatják meg a dámák szívét. Mint egykori feljegyzés írja: a dámák kezében mindjárt hevesebben járt a legyező, mihelyt Olivarez a verseit a nagy termekben messze csengő, dallamos hangon szavalni kezdte.

Lope de Vega, Calderon műveit az Olivarez-palotában mutatják be, hol finom ízlésű, tudományosan vitatkozó előkelő vendégsereg nyüzsög fel és alá, hogy másnapra egy másik palotában adjon egymásnak találkozózt.

S ez a szalónélet, mely a paloták százaiban virágzik, csakhamar kiterjeszti uralmát a kólostorokra is, hol az apácák társalgótermekben főképen a politikai élet fejlődik ki. Egyik

kolostorban székel Suor Margarita fejedelemasszony, a király nagynénje, korának egyik legbefolyásosabb világpolitikusa, kihez az udvar, a kormány s a külföldi diplomaták egész serege fordul tanácsért és kegyért. –

\* \* \*

Hölgyeim és uraim, a spanyolokról szólván, még egy rendkívül bájos költői ünnepségről emlékezem meg, az Aragóniai János által 1393-ban alapított s azóta – néhány évtizedes megszakítással – mindig megtartani szokott barcelonai virágünnepélyről.

Isten, haza és szerelem, ez a legszebb szentháromság csendül fel évente a katalóniai poéták lantján, akik a virágünnepély virágaira pályáznak. Minden esztendőben egyszer megjutalmazták a legsikerültebbnek ítélt vallásos, hazafias és szerelmi költemény szerzőjét.

Az ünnepséget az Orfeum-palotában tartják. A hatalmas díszterem oszlopai sárga üveg-ből, az oszlopfetek csupa stilizált virág, a világítótestek a mennyezeten, mint a falakon csupa virágforma, melyeken át a szivárvány minden színében árad szét a fény a pompás teremben. Az emelvényen vörös bársony szőnyeg, köröskörül pálma és virágerdő. A közepe két aranyozott karosszék.

Lent a sorok előtt a főméltóságok ülő-

helyei, a püspöké, a városi tanácsé, a művészeti és tudományos intézmények képviselőié. A falakon végig élővirág girlandok, az ablakokon virágfüggönyök, minden meghívott hölgyvendég egy virágcsokrot kap s ezzel kezében foglalja el a helyét.

Megkezdődik az ünnepség. Fenséges orgonazúgás közepette vonulnak be fényes kísérettel a püspök, a városi tanács s a többi méltóságok s velük szerényen a pályadíjnyertes költő, aki a püspök előtt mélyen meghajolván, felvonul az emelvényre s ott leül az egyik karosszékbe. A zsűri elnöke kihirdeti a határozatot, melyik költemény a nyertes, a verset felolvassák, zajos éljenzés és taps.

S most következik a legbájosabb jelenet: a költőnek joga van a hallgatóságból szíve szerint kiválasztani egy hölgyet, ő a rózsakirályné. Érte megy s a karján odavezeti előbb a püspökhöz, akinek gyűrűs kezét mind a ketten megcsókolják. Utána felvezeti az emelvényre s ünnepi orgonazúgás közepette maga mellé ülteti a másik karosszékbe. Jobbról és balról egy-egy apród, az egyik számolyt tol a hölgy lába alá, a másik ezüst tálcán tartja a pályadíjat; a katalóniai nemzeti színű selyemszalaggal átkötött virágcsokrot. A rózsakirályné átveszi tőle s a költőnek hódoló áhítatos bókkal átnyújtja a

költőnek. Óriás éljenzés és taps, ismét felzúg az orgona s az egész ünneplő közönség hódol a költőnek s a rózsakirálynénak.

Hölgyeim és uraim, ez valóságos apotheozisa a költészetnek s a legszebb benne a hármasság gondolat, melynek során mindig visszatér a két legszebb szép, a nő és a virág: Isten, nő, virág, – haza, nő, virág, – szerelem, nő, virág . . .

S most ebben a virágos, rózsás hangulatban talán szabad kérdezni, tudják-e, hogyan keletkezett a legszebb virág: a rózsza? Elmondom szószerint úgy, ahogy valahol olvastam.

„Valamikor nagyon régen a lótuszvirág uralkodott a virágok birodalmában. A virágok azonban nem voltak megelégedve királynőjükkel, mert éjjel mindig álmosan, bágyadtan hajtotta le koronás fejét. Ezért kérték Allah-ot, adjon nekik más uralkodót. Allah meghallgatta kérésüket és megteremtette a fehér rózsát, melynek szépségét, fenségét megcsodálta az egész természet. Legjobban el volt ragadtatva új királynőjétől a fülemile, amely hódolattal, szerelmesen röpködte körül szépséges fejedelemnőjét. A gyönyörűségtől bódult madárka azonban nem ügyelt a tövisekre, amelyeket a királynő védelmére teremtett Allah. Halálra sebezte magát és boldogan

lehelte ki parányi lelkét imádott királynője  
ölében. Vére pirosra festette a királynő fe-  
hér arcát . . . Azóta piros a színe a ró-  
zsának.”

### III. FEJEZET.

*A barokk-kor. Spanyol etikett. A pápák udvara. Donna Olimpia. A cavalière serviente. Longueville hercegné a münsteri békekongresszuson. Rambouillet márkiné kék szalonja. A francia politesse. A précieuseök, Ninon de Lenclos.*

### *Hölgyeim és uraim,*

most elsősorban a barokk majd a rokokó korról fogok beszélni, helyesebben, a női esprit uralmának a korszakáról. 1600-1789-ig a női szellem és a női szív valami csodálatosan pompás virágot hajt, – soha annyi művelt, szellemes, okos, tanult és szerelmes nő nem szerepelt a világtörténelemben, mint akkoriban.

Egyszer már idéztem a mottójukat: „a szellem, az esprit nem időzik, a kifejezéssel nem várhat, mert mihelyt vár, már nem fejezheti ki oly üdén, oly tisztán, oly találóan, minden pillanatnyi elfogultságtól menten a gondolatot . . .”

Valóban, itt csupa gyors szellemi munka van, itt szabadabb a mozgás, a beszéd, a nyelv, – a szellem. Nincsenek oly komor formák, mint a renaissanceban, nincs annyi etiketté, mint a spanyoloknál.

A spanyolokról most csak annyit, hogy ők az átmenet az olasz és francia kultúra között.



Őnáluk, a gáláns kor kezdetén még a legszélsőségesebb etiketté járja. Egy francia dáma, D'Aulnoy asszony, aki akkoriban az egész országot beutazta, írja, hogy az előkelő spanyol szalonokban a dámák – a régi móroktól átvett szokás szerint – keresztbevetett lábakkal ülnek a padló szőnyegén s valahányszor új vendég érkezik, a már ott levők valamennyien felkelnek, az érkező elé mennek s mélyen meghajolnak. „Képzeld kedvesem, – írja a barátnőjének –, én a tizedik vendég voltam s jött még vagy hatvan, úgy, hogy a végén már halálra voltam fáradva!...”

De viszont ez az etikett sok tekintetben a nő tiszteletét is szolgálja. Csak egy példát reá: Amikor IV. Fülöp feleségének, a királynének a tisztelői egy pár finom selyemharisnyát ajánlottak fel, csakhamar megjött rá a válasz Velazqueztól, aki udvari festőművész léteére egyszersmind udvarmester is volt: „a spanyol királynének nincsenek lábai”.

Vagy egy másik példa az etikett elfajulására: Még 1700-ban is szabály volt, hogy a spanyol királyi párnak nyáron este 10 órakor, télen már kilenckor aludni kell térni, Mikor II. Károly első felesége, Mária Lujza királyné Madridba érkezett s a jelzett időben nem akart nyugovóra térni, mert – úgymond – az ember akkor tér aludni, amikor jól esik, –

az udvarhölgyek nekiestek, egyik a cipőjét ráncigálta le, a másik a ruháját gombolta ki s mielőtt a királyné az ámulattól magához tért volna, máris az ágyban találta magát.

Ismét egy másik eset: 1659-ben Hágának egyik szűk utcájában szembe kerültek egymással de Thou francia és Don Esteban de Gamarra spanyol követ a hintájukkal. Miután egyikük sem akart a másiknak kitérni s a közel három óráig tartó rang- és etikettvitájuk folytán az egész kocsiforgalom megakadt, a kérdést a beavatkozó rendőrség akképen oldotta meg, hogy a spanyol követ kocsija felé eső oldalon levő nagy fákat kivágatta s így nyitott utat a büszke hidalgónak.

De bármennyire furcsának is látszik ma a régi etiketté, akkoriban szükség is volt rá: a megelőző lovagkornak és a folytonos háborús világnak fékezhetetlen, brutális, pusztán a nyers testi erőre és ügyességre támaszkodó életmódját alig lehetett volna másképen, mint szigorú szabályok felállításával korlátok közé szorítani. Az etikett közvetíti az átmenetet a korábbi faragatlan, sokszor durva életről a mai értelemben vett művelt, finom életre, s ami még fontosabb, a tekintély tiszteletét is szolgálja.

Valóban, a nyers erő uralmát csakhamar egészen a szellem uralma váltja fel. Kiindul

a renaissanceból, először az olaszok vezetnek, majd a spanyolok és végül – de akkor azután mindenkit messze túlszárnyalva – a franciák.

Megindul tehát a harc az akkoriban az összes európai udvarokat átfogó spanyol udvari kultúra és a mindinkább előretörő francia befolyás között.

\* \* \*

Ennek a harcnak egyik legérdekesebb fejezete Olaszországban játszódik le, ahol az elmúlt renaissance nyomán VIII. Orbán, majd X. Innozent pápák alatt nagyszerű kultúrélet fakadt.

Ennek a kornak a legnagyobb dámája Donna Olimpia, X. Innozent pápa sógornője, aki az egész egyházi és politikai hatalmat magához ragadja. Már kortársai La Papessának nevezik.

Politikai szerepléséről nem valami hízelgően emlékezik meg egy egykorú velencei feljegyzés, mely szerint a Donnának minden napja azzal telik el, hogy minél több pénzt harácsoljon össze, kegyeket ígérjen és áruljon, hivatalokat és állásokat adjon bárkinek is, aki jól megfizeti neki.

Egyébként pedig a művészeteknek inkább a könnyebb fajtáját kedvelte: a kertjében

pásztorjátékokat rendezett, termeiben álarcos-ünnepélyeket s néhány szindarabot is előadatott.

VIII. Orbán alatt a tudományok és művészetek újvirágzásával valamelyes flórenci báj költözik Rómába. A pápa humanista és költő, szereti a szellemes embereket s így Róma csakhamar a tudósok, költők, művészek, színeszek, zenészek és régiségkereskedők hazája lesz.

Tudományos viták, gyűlések ép oly gyakoriak, mint a pásztorjátékok, kerti ünnepélyek.

A festők közül Claude-Lorrain, Poussint, Guido Renit tisztelik a legjobban; Bernini a várost kútcsoportozatokkal, oszlopos ligetekkel, kertekkel díszíti, hogy az idilleknek művészi kerete legyen.

A művészeknek túlzó, nem egyszer félszeg imádata kap lábra: a művészek otthonában nagy államférfiak előszobáznak; a „virtuosi”-knak – ahogy a művészeket nevezik -- minden meg van engedve; nagy urak társaságában fenntartják a kalapjukat; Guido Reninek borotválkozás közben egyizben Sachetti kardiális tartja a – szappantartót.

Velazquez egyik levelében meg is jegyzi, hogy római kollégái nagyon el vannak kényeztetve.

S valóban, e korban Olaszországban min-

den tudós, író, művész a szelleménél fogva a társadalmi és az udvari élet legelsői közé tartozik s csak természetes, hogy ennek hasznát a kultúra látja s ez a fejlett kultúra egyszersmind a gazdasági életnek hihetetlen fellendülését vonja maga után. Flórencben a művészeknél és a műiparosoknál – Európa csaknem minden királyi és főnemesi udvara dolgoztat, a milliók megszámlálhatatlan mennyiségben ömlenek e gyönyörű városba. A Mediciek e székhelyén a szellemi élet legelegánsabb, legváltozatosabb megnyilvánulásai virágzanak, változatos, gazdag ünnepek követik egymást, a társadalmi élet tónusa művészi finom. II. Cosimo, majd II. Ferdinánd alatt, tehát 1600-1670 között soha nem látott módon lendül fel a kulturális, társadalmi és gazdasági élet. Megalakul az Accademia del Cimento – a természettudományoknak társadalmi úton való művelésére, az irodalombarátok pedig az Accademia della Crusca alapítják.

Az antik-kor és a régiségek kedvelői, híres műgyűjtők palotáiban találkoznak, hogy ott kedvükre éljenek főszenvedélyüknek. Rendkívül élénk zenei élet indul meg: zeneszalonok keletkeznek; a nagy énekművészeknek a nők könnyek közt hódolnak, a férfiak szonetteket írnak hozzájuk.

Az életmód minden vonatkozásában művészién átgondolt: az otthoni élet ép úgy, mint a nyilvános. Művészet van nemcsak az otthon berendezésében, hanem minden használati eszközben, egy kilincsben ép úgy, mint egy gyertyatartóban, az asztalterítésben ép úgy, mint a tálalásban. Művésziek az asztalnemük, az evőeszközök, tudnak szívből gyönyörködni abban, ki tudja az akkoriban divatba jött villát artisztikusabban használni, a tálakban mesterien kisült szárnyasok; a gyümölcs-piramisok formában művészi építmények, színösszeállításban is művésziek. S a pazar lakásokban, ezekben a minden vonatkozásában oly művészi környezetben ugyancsak művészi finomsággal formálódnak a gondolatok, művészettel csillan a beszéd az ajkakon. A Palazzo Pittiben és a hozzátartozó kertekben nagy színelőadások; farsangkor szerte a városban szépségekben gazdag karneválok: festői maszkok, színorgiák az öltözékekben, művészién díszített kocsik, pompás, cifra-szerszámú lovak, zaj, lárma, vígasság, incselkedés, felcsendülő ének és kacaj.

S mindez még színesebb, még pompásabb, gazdagabb kiadásban – Velencében; hol egyébként főképen a zenekultusz virágzik. Cavalli, aki dalokat s a pásztorjátékokhoz zenekíséretet ír, használja 1639-ben először

ezt a szót – Opera – az olyan drámák megjelölésére, amelyek az előkelők, a Nobilekházában kerültek színre.

Velence azonban nemhiába a túlzások háza, ott mindaz, ami Flórencben a maga komoly értelmében jutott kifejezésre, – eltorzul.

Például, Firenzében divatba jönnek a szép versek, minek ötletéből Velencében a nők megkívánják, hogy a férfiak a hódolatukat mindig ékes versekben, negédes hajlongások közepette tolmácsolják.

A legraffináltabb, a legszenvelgőbb társasjátékokat találják ki: szerelmespárok kertészlegénynek és leánynak öltöznek s az érzelmeiket, gondolataikat a virágápolásnál használt mozdulatokkal, virágnyelven fejezik ki: mást jelent, mikor valaki a balkezében tartja az öntözőkannát, mást, mikor úgy tesz, mintha lemetszene egy rózsát, mást, mikor egy rózsaszemzést végez stb.

Egy nagyon érdekes és mulatságos szokás is kap lábra ezidőben a nőknél. Az e korból fennmaradt házassági szerződésekben sűrűn szerepel az asszonyoknak az a kívánsága, hogy egy „cavalière servientét” tarthassanak.

Ez a „cavalière serviente” aféle házibarát, – mondjuk, hogy a szó nemesebb értelmében, aféle társalkodónő, – de férfi-kiadásban. Feladata a hölgyet mulattatni. Az előkelő

házasságnál ez a cavalière jóformán a kelen-gyéhez tartozott, sőt a házasulandók családjai rendszerint egyetértőleg választották.

Hogy a feladata mi volt, elég ha egy régi feljegyzést idézek, mely így szól:

„Abban az időben egy elegáns divatdáma naponta körülbelül 6 órát töltött el a tükre előtt; ezalatt a cavalière szórakoztatta, pletykázott, szavalt, mandolinon játszott, majd hallgatagon, mélyen nézett a nő szemébe. A toilette elkészültével elkísérte a dámát, karját nyújtva segítette gondolájába szállni, hol mellette telepedve, megint csak mandolinozott, énekelt, dúdolt, avagy szerelmes verseket sutogott a fülébe.”

Mindezt persze minden belső érzés nélkül; az egész csupa szenvelgés: a cavalière „rendszerint” csak közönséges alkalmazott, aki rendes havi fizetésért és ellátásért vállalta ezt a – mai felfogás szerint oly furcsa – szerepet,

\* \* \*

Az ilyen szertelenkedések különben mit sem vonnak le e kor nagy kulturális értékéből. Évezredek óta törvényszerűen ismétlődő jelenség, hogy minden nagyobb mértékű és rohamosabb fejlődés és a korszellem változása nyomán, a kisebb-nagyobb szélsőségek egész sora jelentkezik.



Ezt a sorsot nem kerülheti el a francia Lajosok alatt az egész Európára kiható mértékben felvirágzott francia kultúra sem, melynek XIII. Lajos korában, a király anyja, Medici Mária veti meg az alapját és pedig oly kiváló lángelmék, mint Charlotte Montmorency, Mária Gonzaga, különösebben pedig Longueville hercegnő és Rambouillet márkinő társaságában.

Szokások, ízlés, divat, kultúra és társadalmi élet terén ez idő óta diktál Franciaország s jellemző, hogy a fellendülő előkelő szellemi életben közel másfélszázadon keresztül nagyműveltségű, szellemes asszonyok viszik a hangadó és vezető szerepet s nagy befolyásuk egész Európa sorsára lesz döntő.

A francia kultúrát és politikát irányító kiváló asszonyszellemeknek egész serege mellett gondoljunk csak arra, hogy a XVIII. században a magyar-osztrák monarchiában Mária Terézia, Oroszországban II. Katalin cárnő – mind kimagasló egyéniségű uralkodók, – nem is szólva a Lajosok kegyencnőiről, La Vallière, Montespan, Maintenon, Chateauroux, Pompadour és Du Barry asszonyokról, akik közvetve többé-kevésbé mind uralkodnak s milliók sorsát igazítják.

A barokk korban a legkiemelkedőbb külpolitikai szerepet Longueville hercegnő tölti

be, kit Mazarin bíboros egyenesen azzal a szándékkal küld ki a münsteri békekongresszusra, hogy ott a diplomatak zöld asztala körül felmerülő ellentéteket – a társaságot a szalonjába gyűjtve – elsimítsa. S a hercegnő fényesen felel meg a feladatának, az összes követek magasztalóan elismerik, hogy ennek az asszonynak kiváló tapintata, finom ízlése, nagy tudása, éles elméje és ragyogó szelleme nélkül a béketárgyalásokat eredmény\* nyel és közmegelégedésre befejezni nem lehetett volna.

A szalóndiplomácia egyébként Richelieu találmánya, ő hirdeti és valósítja meg első ízben azt az elvet, hogy a diplomáciát nemcsak titokban, a zöld asztal mellett, hanem róla fennhangon beszélve kell csinálni s erre a célra jó a szalon, sőt az előszoba is, – a boudoir pedig még alkalmasabb. (Csak az utca nem alkalmas rá, mint azt a közelmúltban oly keservesen tapasztalhattuk.)

Longueville hercegnő egyik alapító mestere a szalóndiplomáciának. Nagy fényt és pompát tud kifejteni s érti az embereket megnyerni és – meggyőzni. A tanácskozó asztaloknál sokszor már véglegesen hajbakapott diplomaták az ő szalonjában egyszerre csak engednek, majd a végén már megértik egymást.

1646-ban utazott a hercegnő Münsterbe, ahol

akkor már együtt voltak a spanyol, francia, olasz, svéd és lengyel nagykövetek és egyéb kisebb államok egész sor követe, s velük az asszonyaik és egyéb kiváló dámák egész serege – fényes szolgálattal.

A hercegnő és kíséretének bevonulásáról egy szemtanú a következőket írja: a menet élén gróf Servien és gróf d'Avaux trombitásai lépkedtek, utánuk a főlovász és főistállóeseterek, majd 24 apród, utánuk 40 nemes ifjú pompás öltözékekben. Azután 16 svájci alabárdos következett, gyönyörű tollakkal ékes bársonyfővegekben, dúsán aranyozott livrékben. Ezután 4 gazdagon öltöztetett trombitás következett, utánuk pompásmívű, nehéz, nagy gálahintóban a herceg és a hercegnő. A hintótól jobbra és balra 30-30 livrés inas lépkedett. A hintó mögött de Montigni százados lovagolt » testőrség élén. Ezután 14 hatlovas hintó következett, bennük többek közt a francia követség urai és dámái foglaltak helyet.

Münster főterén állott meg a menet, ahol a kongresszusnak már korábban odaérkezett diplomatái várakoztak a dámáikkal egyetemben. A felállított katonaság üdvözlő sortüze után a hercegnő kiszállt hintójából s fogadta és viszonzta az üdvözléseket.

A következő három nap már fogadta a hollandus és hesseni követeket, majd a pápai

nunciust, a lengyel, portugál és a velencei nagyköveteket és megkezdte velük a tárgyalásokat.

A szalonjában egymást követik a fogadások, az ünnepélyek. S ezekre nagy szükség volt, hogy a zöld asztal rideg levegőjének helyébe a társasélet s vele a nőtársaság melegebb atmoszférája lépjen. S itt a feladat nehéz volt. Képzeljük csak el, 10-12 országnak, északjában, műveltségben, szokásokban, udvari előírásokban, etikettben teljesen különböző férfiai és dámái kerülnek együvé: a szalónképeségeire büszke, ceremóniás spanyol az esetlen hollandussal, a művelt francia a kis német fejedelemségeknél még lovagkori életszokású faragatlanjaival, a világtól teljesen elmaradt svéd a pompás olasszal. S ezt a vegyes társaságot, ahol – mint egykorú memoireok írják – vannak, akik még a villa használatát sem ismerik, ahol akadnak, akik módfelett csodálkoznak, amikor a hercegnő asztalánál minden étel után tányért váltanak, de amelletts mindegyik ország küldöttje a maga etikettjét tartja egyedül helyesnek, s ahol a rangviták – ki hol üljön, mikor, ki előtt és után szólalhatson fel – egész heteket vesznek igénybe, mondom, ezt a vegyes életfelfogású társaságot a hercegnő rövid néhány hét alatt nemcsak harmóniába tudja hozni, hanem a

maga képerre és hasonlatosságára tudja formálni.

Lelkületének nemességét, modorának finomságát, szellemének előkelőségét, a francia esprit rugékonyságát, a francia udvariasságot szinte beleszuggeralja abba a sokféle nemzetiségű idegenbe, s ily módon a másfél esztendő alatt, amit Münsterben eltöltött, szellemének és műveltségének kifogyhatatlan energiája az akkori egész Európa összes udvaraira és társaságaira kisugárzik s Európa egész társaséletének a képén nyomot hagy.

S ha még megemlítem, hogy a hercegné odaérkezte előtt hol a spanyol nagykövet igyekezett diktálni, hol a nuncius, s hogy a tárgyalás nyelve hol spanyol, hol olasz volt, s hogy a tárgyalások szekere már-már teljesen elakadt, s csak a hercegnő tudott rendet, harmóniát, egységes stílust és békességet teremteni, s tudta a francia nyelvet a tárgyalások és a kongresszus egész diplomata társaságának s ezzel az egész európai diplomácia nyelvéné tenni, akkor már előttünk áll ennek a pompás dámának a teljes képe, de egyszerűen az a történelmi tény is, hogy Longueville hercegné szelleme útján a francia kultúra végleges győzelmet aratott az akkoriban még váltakozva uralkodó spanyol és olasz udvari kultúra fölött.

Íme ez volt és ilyen volt a westfáliai békével végződött münsteri békekongresszusnak a vezető nőszelleme. (S most keserű megemlékezésésként mondom, hogy ezzel szemben a mi mai „dicső” nagy demokrata korunk, egy oly fontos aktusnál, mint a Breszt-Litovszki békekonzferencia, csak egy orosz szocialista Bicenko asszonyt tudott produkálni, kinek egész szerepeltetése inkább humoros, szánalmas, inkább csak kuriózum, inkább csak egy egészen közönséges demagóg – grimasz volt l . . .)

\* \* \*

Miközben pedig Münsterben egy Longueville hercegnő nyer csatát a francia kultúrának és a francia nagyhatalmi politikának, Párizs sem marad nagy nőszellemek nélkül, ottan egy másik, hasonlóan kiváló dáma, a híres Rambouillet márkiné szelleme teremt új világot.

Franciaországnak közel másfélévszázadon át vezető asszony-szellemei sorában őt illeti az elsőség: iskolát csinál s a későbbi dámák szalonjaiban mintaképül mindig őt tekintik.

Az anyai ágon olasz származású Mme Rambouillet, a Mediciek finomságát, a spanyolok pompáját s a francia szellemet és találékony-ságot gyönyörű harmóniába olvasztva, egy egészen új stílust teremt meg: – a társas-

életet a finomság, tudás és szellem jegyében teljesen átformálja.

Az ő szalonjában terem meg az „honnête homme” fogalma. Ki erre a címre igényt tart, legyen a kor eszméit megértő, a nőekkel szemben gáláns, fegyverben bátor, beszédében szabad és szellemes, mozdulataiban artisztikus; modorának választékossága ne legyen kényeszerű, elmésségei legyenek természetesek, nem erőltetettek; értsen a tudományokhoz, szeresse művészetet s az irodalomban legyen tudatos kritikája.

A francia „politesse” is a Rambouillet-szalónban látja meg a napvilágot; ennek a kiváló asszonynak a befolyása küszöbölte ki a korábbi nyers szokásokat, ő tanította, nevelte kortársait udvariasságra, helyesebben: a francia politesse-re, ami egészen más, mint ahogyan nálunk sokan értelmezik.

S annak ötletéből, hogy a mai események során sokan csodálkoznak azon, hogy mily kíméletlen tud lenni az „udvarias” francia s ezért a francia udvariasság és durvaságaik közt ellenmondást látnak, idézem La Bruyèrenek a „politesse” eredeti értelmét megvilágító meghatározását:

„Az udvariasság nem jelent mindig egyszerűsmind jószágot, háladatosságot, kedvességet, – de legalább a látszatát kell, hogy adja

ezeknek; – az embert külsőleg olyan színben jelenteti meg, mint amilyenek belsőleg valóban lennie kellene.”

Azt hiszem, ily értelmezés mellett az udvariaság nem zárja ki a brutalitást. A magyar udvariasság egészen más: kevesebb szavú, de szívből jövőbb s bár van benne a francia politessenek is bizonyos árnyalata, eredetét mégsem a franciáknál, hanem a régi magyar lovagiasságban, a magyar vendégszeretetben, s a régi magyar társaséletet keresztül-kasul át-szövő atyafiság! viszonyban vélem keresni.

A Rambouillet-ház, franciásan a „l'hotel de Rambouillet” volt az összejövetelek színhelye. A házat maga a márkiné tervezte, és pedig eltérően az akkori rendszertől<sup>1</sup>, mely a kaput és a lépcsőházat a középére teszi. Mme Rambouillet ezeket a ház egyik szélén helyezte el, miáltal több egybenyíló nagy helyiséget kapott, melyeket azután nagy szárnyas ajtókkal és ugyancsak nagy ablakokkal látott el. A szalonban az ablakok a padlózattól a mennyezetig értek, szép kilátással a Tuileriák körüli kertekre.

Ez az építőrendszer teljesen új volt. Akkoriban még szűk, sötét, kis ablakokkal alig világított, keskeny, egyszárnyú ajtókkal összekötött helyiségek voltak a szalonoknak a tanúái. Képzeltető tehát, hogy Rambouillet



asszony építómódja egyszerűben tért hódított s az előkelő házakat a lehetőséghez képest eszerint alakították át.

Új volt a Rambouillet-szalónban a falak, kárpitok és a bútorhuzatok egyformán kék színe is. Azelőtt a divat a vörös és a sárgás barna volt. El is nevezték azután kék szalonnak, s a francia művelődéstörténelem ma is ezen a néven emlékezik meg róla.

S ebben a szalonban, amelyet Athéné tempoma névvel tiszteltek meg, a kor legkiválóbbjai gyűlnek egybe éveken keresztül. A középén a szalon úrnője fogadja a bókokat, az egyik sarokban Richelieu, Mazarin és Condé herceg, a szellemes Longueville hercegnő, Sablé marquise és Madeleine de Souvré társaságában. Arrébb az írók és poéták vitatkoznak, a klasszikus Corneille, a kissé akadémikus Jean de Balzac, az eleveneszű ürge Voiture, a társaság lelke, a találós kérdések s a szellemi portrék főrendezője. Ez a portréírás a kék szalon egyik legfőbb érdekessége: feladják a témát, melyik jelenlevőt vagy jó ismerőst kell „leírni” s akkor egymásután karrikírozzák az öltözködéséi, a viselkedését, a modorát, a tudományát, a tehetségét, a szellemét, sőt egy pár ecsetvonás a pletykának is akad. S ezen mindenki mulat, a „modelnek” bosszankodnia nem szabad, de joga

van minden megjegyzésre, kritikára – minél szellemesebben, annál jobb – visszavágni.

Somaize történetíró össze is gyűjti a szalonok ilyen portréit s a „Grand Dictionnaire des précieuses” címmel ki is adja. Ez a könyv csakhamar roppant népszerűsége is tesz szert, de a gúny nyila is éri. Molière egymásután két színdarabjában, a „Tudós nők”-ben és a „Les précieuses ridicules”-ökben veszi őket maró gúnnyal a tolla hegyére, a maradi, avagy tehetségtelen írók egész raja pedig olcsó szellemeskedéssel igyekezik bosszút állani, mert jelentéktelenségüknél fogva Mme Rambouillethez, avagy más előkelő szalonba be nem juthattak.

Mert a kék szalon akkoriban az irodalom sorsdöntő cenzora: Corneille, Voiture, legszebb műveiket először ott olvasták fel, színműírók, költők, prózáírók mind bejutni igyekeznek, mert az bizonyos, hogy akinek a kék szalonban nyert az ügye, annak teljes már jóelőre a sikere, akár az olvasóközönség körében, avagy a színházban, de gyakran ép úgy a politikában is.

Mme Rambouilletnél vitatták meg nemcsak a külpolitikát és sokszor a belpolitikát is, hanem a kék szalon ítélőszéke elé került minden jelentősebb irodalmi és művészeti terméke annak a kornak, amely Franciaország ma is

legragyogóbb szellemi korszakának tekinthető. S a vezető szó mindenben a ház úrnőjét és hozzá mindenben méltó két leányát, Juliet és Angelicát illette, az ő véleménye volt a perdöntő. Különösen ügyelt arra, hogy Házában mindenki választékosan beszéljen, s erre olyan érzékeny volt, hogy ha valaki egy olyan szót talált kiejteni, amit nem talált eléggé finomnak, szinte megborzongott, de nyomban talált arra a fogalomra finomabb kifejezést.

Igaz, hogy ezt sokszor túlzásba is vitte. Amikor a tükröt a gráciák tanácsadójának kell nevezni s a „kéz” szót sem szabad kiejteni mert annak új neve „la belle mouvante” – vagyis a szép mozdulatokat tevő -, ez kétségtelenül túlzás s épen ezért a „précieux”-ök eredetét a kék szalonban kell keresnünk. De mindez megbocsátható, mert hiszen egy avult társadalmi és kulturális életet a legnagyobb szellem sem képes néhanapján való szélsőségek nélkül megreformálni.

És Mme Rambouillet még az első, aki a természet szépségeire felhívja a figyelmet: a szalonra a nagy ablakokat is azért csináltatja, hogy minél többen gyönyörködhessenek az ott elterülő kertek szépségeiben. Sokszor virágos vázákkal rakja teli a szalont, pompás virágcsokrokat hozat be s ilyenkor mindenkinek a természetről, a virágokról kell szelle-

mesén beszélgetnie, róluk írni prózát, avagy könnyed szalon-verset. S ilyenkor illik a nőt összehasonlítani minél szellemesebben a vi-rággal.

Rambouillet asszonynál még a természet is eszköz arra, hogy vele a lelkeket nemesítse, a gondolatot termékenyebbé, a szellemet elevenebbé és finomabbá tegye.

Madame de Sévigné elragadtatással ír a kék szalon úrnőjéről, kitől maga is oly sokat tanult, mint ahogy tanultak a többi dámák is, akik egymásután nyitják meg szalonjaikat, különösképen pedig, mikor Rambouillet márkiné szelleme oly nagyszerű segítőtársra talál, mint XIV. Lajos, a Napkirály.

Mielőtt azonban ezekre rátérnék, szólanom kell Mme Rambouillet hasonlóan nagy szellemű, bár sok vonatkozásban egészen más lelki formájú – kortársáról, kinek szalonja szintén nagyszabású s ugyanabban a korban ér el világhírt, s ez a dáma Ninon de Lenclos, aki oly változatos és még 80 esztendőskorában is forrón fellobbanó szerelmi élete ellenére, általános köztiszteletnek, nagyrabecsülésnek örvendett s tudósok, írók, művészek, arisztokraták s nagy államférfiak és uralkodók szellemi barátságával is dicsekedhetett. Krisztina svéd királyné, aki nagyon kedvelte, mondta róla, hogy az egyetlen, ami a Napkirálynak

hiányzik s ami még ráférne, – a Ninonnal való ismeretség.

Ninon de Lenclos, aki örök fiatalságban 90 esztendő t élte, évtizedeken át mint Franciaország legszebb asszonya szerepelt. S ő szerette azt, hogy ő szép, ő maga gyönyörködött legjobban a maga szépségében. Mikor 80 éves kora felé, gyengülő szemei miatt pápaszemet kénytelen viselni, elkeseredve írja: „ha valaha tudtam volna, hogy egyszer így fogok kinézni, már régen felakasztottam volna magamat”.

Saint Evremond, akkoriban híres gavallér, Ninon egyik legjobb barátja, róla szólva írja: „A szép dámáknál mi sem természetesebb, minthogy a szépségükben maguk is örömet találnak: elsősorban mindig maguknak akarnak tetszeni, a férfiak csak ez után következnek ...”

Ninont az atyja – aki különben jobbmódú magasrangú hivatalnok – már 8 éves kora óta társaságbeli dámának nevelte; 17 éves korában már teljesen árvaságra jut, de akkorrára már kész dáma, akit a legelőkelőbb körökben is szívesen látnak. Mindenütt feltűnik rendkívül éles esze, gyorsan villanó szelleme, s az egész lényét átható rendkívül választékosága. Ilyen a beszéde, ilyenek a gondolatai, a levelei és – az öltözködése. A divat hóbortjai

nem érdeklik: egyszerűen, de ízléssel öltözik, tudja jól, hogy egyéni bája, végtelen szeretetreméltósága s szellemének szinte rendkívüli eleganciája jobban hódít minden toillettenél. A szerelemnek valóságos művésznője, – ő csak l'art pour l'art szeret, – sohasem érdekből, sohasem számításból. Mint ahogy a festő, amikor vásznára veti a képet, amikor a szobrász mintázza a legszebb formákat, s a színész megformálja a szerepet, – alkotás közben, nem gondol soha érdekre, anyagiakra.

Ninon de Lenclos, hasonlóképpen művész és őszinte. Leveleiben nyíltan megírja: a „szerelemi ostromokkal szemben a nő ellenállása nem annyira az erényének, mint a tapasztalatainak a bizonyítéka. Nekünk, asszonyoknak, meg kell már egyszer vallanunk, hogy az ilyen ostromokkal szemben az első, őszinte érzésünk: a – megadás. Csak az ész sarkal az ellenállásra, meg a nevelésünk, – a természet inkább a szerelem felé hajt – és az erény épen az, ha ezt a harcot sikerrel tudjuk hajlaimaink ellen megvívni”.

Avagy: „az a nő, akinek a szerelemben nincs elég tapasztalata, s akit alig környékezett meg a kísértés, sokkal kevésbé tud ellentállani, mint azok az asszonyok, akik a nekik nem rokonszenves férfiakkal szemben való küzdelmeik útján megtanulták annak a művé-

szetét is, hogyan és meddig kell ellentállani olyannak, akit szeretünk”.

Nemkülönben: „egy okos nő sohasem fogad magának egy barátot a szíve, s nem megy férjhez a józan esze meghallgatása nélkül”.

Végül még egy: „Mennyire siralmas a helyzetünk, nekünk, nőknek. Saját nemünk a legnagyobb ellenségünk, – a férj zsarnokoskodik rajtunk, a barátunk sokszor megvet. Mindenki megfigyel, mindenki pletykázik rólunk, mindig telve félelemmel, mindig zavarva, minden támasz és segítség nélkül; van ezernyi tisztelőnk és imádónk, de nincs egyetlen igaz barátunk sem! . . .”

Hölgyeim és uraim, ezek után nem csoda, ha a szerelmi életnek ez a páratlan művésznője néha elkeseredik, mert hasonló őszinteségre a férfiak részéről nem talál. Egy ízben kolostorba vonul, a lagny apácákhoz, de ott kellemesen csalódik a – férfiakban. Egész sereg tisztelője keresi ott fel és ostromolja; régi barátja Saint Evremond nyíltan megmondja neki: „Madame, önnek nem szabad itt maradnia, mert ön arra született, hogy egész életében szeressen”.

Es Ninon csakugyan visszamegy Parisba, s annyira szeret újból, hogy bánatában, mert új barátja, Vilarceaux márki a szerelmében kételkedik, levágja gyönyörű haját. De a szo-

morúsága nem tart soká, a haja is csakhamar a régi szép koronába sűrűsödik, szerelmeinek rózsalánca tovább fűződik, de mindig csak néhány szem lánc erejéig; a fiatal Rambouillet márkinak, mikor az örök hűséget kér tőle, mosolyogva, de nagyon határozottan feleli: „elég lesz három hónap is, hiszen az is már egy örökkévalóság, . . .”

S ez a rendkívüli nő, korának egyik legszellemesebb, legműveltebb, legtekintélyesebb és legtiszteltebb dámája, kinek szalonja – a híres sárga szalon, mert ott a falak és bútorok, a kárpitok és a függönyök mind sárga tónusban voltak, – a legelőkelőbb és a legműveltebb társaság állandó gyülekezőhelye.

Valóban, igaza volt Krisztina svéd királynőnek, amikor XIV. Lajosnak és udvarának felrótta, hogy hiányzik onnan Ninon de Lenclos, személyében is, szellemében is, de legfőképen őszinte nőiességében!



#### IV. FEJEZET.

*A rokokó szalóndámái. Lotteries poétiques. Mme de Tencin világhírű kozmopolita szalonja. Mi az esprit. Tudós nők. A gáláns dámák a forradalomban. Színház és társasjátékok a börtönben. Mme Récamier szalonja és Napoleon. Mme de Staël. A bécsi kongresszus szép magyar dámát Metternich Paula hercegné. Az irodalmi szalonok vége. Jótékonyág a társaséletben.*

### *Hölgyeim és uraim,*

most a rokokó szalonok következnek, de a küszöbükön álljunk meg: egy pillanatra, nézzük a tudósokat, az írókat, a művészeket, akiket a barokk és a rokokó termelt. Ez a legfényesebb névsor, amit valaha olvashatunk: Corneille, Racine, Molière, Boileau, Lafontaine, Bossuet, Fénelon, Descartes, Pascal, La Rochefoucauld, La Bruyère, Saint Simon, később Voltaire, majd a művészek, Lebrun, Watteau, Fragonard, Boucher és más jelesek. S mindezek állandó vendégei a ragyogó szellemű dámák szalonjainak.

Ebben a korban mintha valami szellemi lélekjárás volna, mintha az üstökösök egész sora jelennék meg az égbolton. Sem azelőtt, sem azóta nem termett egyetlen rövid korszak annyi örök életű nagyságot.

Több mint egy évszázad során vezetnek a szellemes dámák, kiknek szalonjaiban a társadalmi életnek valami csodálatos, a legvégső

szélsőségekben ölelkező kultusza fejlődik ki. Komoly tudomány és bájos dilettantizmus, túlbuzgó, szinte fanatikus vallásosság, – de ezzel szemben, úgy epizódként, könnyed ateizmus, pénztékozlás, de ugyanakkor a túlzásig vitt jótékonyság, léha fecsegés és tudományos viták. Fiatal hölgyek filozófiai értekezéseket, színdarabokat írnak, asszonyok a matematikáért rajonganak s egyenleteket fejtenek meg; mindig fontoskodnak, beszéd közben folyton kiváló íróktól, tudósoktól idéznek. íme a précieuseök.

Mikor Mignard festő a lányát Ninon de Lenclosnak mentegetőzve azzal mutatja be, hogy szegénykének rossz az emlékezőtehetsége, Lencios örömmel vág közbe: „hála isten, legalább nem tud idézni”.

S ez a nagy szellemi káosz, öröm, vígság, mulatozás tart egészen XIV. Lajos késő öregségéig, mikor azonban egyszerre alábbhagy: mert a király szomorú, komor, hallgatag lesz, divatba jön tehát a társaságban is szótlan komorságban üldögélni. Mint egykori feljegyzés írja: a dámák a legyezők mögött ásítognak.

Mme de Maintenon – kinek a nehéz feladat jut, hogy a királyt e búskomor állapotában is szórakoztassa, panaszkodva írja: „ó mily kín mulattatni egy embert, aki már nem tud mulatni”.

De ez a szomorú állapot nem tart soká, XV. Lajossal a víg élet újból kezdődik.

Az előkelő dámák és kurtizánok nagy szalonélete is felújul s kiegészül még a nagy színésznők szalonjaival, ahol az alapos tudomány, a komoly irodalom és művészet, a politika épúgy helyén van, mint másutt a szellem jegyében való léhaskodás, a szenvedés, a dilettantizmus, a tudákoság.

Az ismertebb szalonok: Mme de Prie, hol az állásokat osztogatják, a külpolitikát formálják s a tudomány embereit avatják akadémikusokká; továbbá Mme de Châtelet, Marquise de Lambert, Maine hercegnő, Mme de Tencin es Pompadour márkiné szalonjai.

A könnyebb szellemű szalonokban új stílus fejlődik ki: a művészete annak, hogyan lehet a semmit minél szellemesebben és kellemesebben kifejezni.

Maine hercegnő szalonjában senkinek sem szabad egy pillanatra sem szellemi tétlenségben lenni. Ha más téma nem akad, jó a *lotteries poétiques* nevű társasjáték is, melyben a szalon legkiválóbb nagy emberei is pajzánul résztvettek. E játék lényege: egy zacskóból az *abc* valamelyik betűjét húzzák ki s aki pl. az 5 betűt húzta, annak egy szonettet kellett írnia, az A betűsnek egy áriát vagy apoteózist; az 0 betűsnek egy ódát, a

*P* betűsnek egy proverbet stb. A „műnek” a legközelebbi összejövételre készen kellett lenni s a „szerzőnek” magának kellett felolvasnia. Ha rosszul olvasott, mindjárt sejtették, hogy nem maga írta, hanem valami tehetséges szegény ördöggel irattá.

Vigée de Lebrun, a világhírű festőművésznő, Mme Geoffrin, Julie de Lespinasse művészeti és tudományos szalonjait épen csak említve, Mme du Châtelet szalonja az exakt tudományoké; a társaság a matematika és természettudományokért rajong. Itt van az enciklopédisták gyűlőhelye. Sűrűn jár oda Voltaire, aki itt is folyton előad, vitatkozik, részleteket olvas fel a műveiből, sőt mint egykorú feljegyzés írja, ha a társaság a porosz trónörököstől ajándékba kapott tüzes magyar boroktól kissé elálmosodott, Voltaire humoros dolgokat adott elő.

Marquise de Lambert szalonjában filozófiai és metafizikai disszertációk folynak. Kezdő tudósoknak a legnagyobb kitüntetés és kész karrier, ha munkájukat ott bemutathatják. Kedvenc tagja e társaságnak Saint-Aulaire márki, akiről a ház úrnője azt írja: „nemcsak a modora, de a szelleme is udvarias.” Montesquieu is itt tűnik fel először.

A márkinő halála után Mme de Tencin folytatja e szalont, aki a magas színvonalú

szalónéletnek a legtökéletesebbjét teremti meg. A jelesebb színészekkel és színpadi írókkal kiegészített e szalonnak és úrnője példátlanul magas színvonalú képességeinek az egész művelt világon híre kel. A külföld első szellemi nagyságai is törik magukat ama ki-tüntetés után, hogy oda meghívást kapjanak. Olasz tudósok jönnek Benedek pápa ajánla-tával; az angol kiválóságokat Montesquieu kalauzolja oda. Az egész európai tudományos világ a hódolat hangján beszél Mme de Ten-cinről, német hercegek, majd Benedek pápa állandóan leveleznek vele. A pápa csak azért, hogy egyébként elismert tudományos kép-zettsége e szalonban is elismert legyen. Az espritnek e korban divatos uralma ehelyütt az intelligencia uralmával egészül ki. Ez az első kozmopolita szalon, honnan nemcsak Paris és Franciaország, de az egész művelt Európa tudományos gondolkozását és ízlését irányítják. Angolok, németek, dánok, olaszok, oroszok fordulnak meg ott s később a többi „bureaux d'esprit”-nek nevezett szalonokban s e sokféle nemzetiség kiválóságai hazájukba visszatérve, terjesztik a francia ízlést, tuda-mányt, művészetet, kultúrát, mely e szellemes asszonyok szalonjai révén íme az egész mű-velt világon elterjed, az egész világ ízlését, szokásait, életmódját, társadalmi és kulturális

életét eddig páratlan mértékben megnemesíti s a szellemi élet uralmát egzszersmindenkorra megalapozza.

A szellem általános felszabadulása itt kezdődik, a tudományt az enciklopédisták, a cikázó szellemet az „esprit” órásai képviselik.

S talán nem felesleges ismétlés az esprit szó értelmét ismerőknek, ha e fogalmat eredeti francia értelemben írjuk körül. Sajnos, találó magyar szó nincs rá. De különben a németnek sincs megfelelő szava, és pedig – mint egy kiváló német író mondja – azért, mert a németnek ez a fogalom – idegen!

Mik az esprit feltételei: a gyors, éles meg-látás s az ennek nyomán felvillanó gondo-latnak azonnal való kifejezése.

Amit a lángész hosszú analizálás után ki-talál, az vagy bölcsesség, vagy – ostobaság. Amit az esprit egy pillanat alatt kifejez, az feltétlenül szellemes, de nem épen bölcs, még kevésbé tudományos.

Az esprit megnyithatja ugyan a bölcsesség kapuját, de még nem maga a bölcsesség!

A XVIII. század közepéig a francia szalo-nok ereje épen az, hogy az esprit és a tudo-mányt egymás mellett -- mindegyiket a maga hivatásában s együtt mégis – harmóniában tudta tartani. De a kultúra művelése és ked-velése csakhamar dilettantizmussá alacsony-

dott és pedig akkor, mikor az esprit olcsó szellemeskedéssé, a tudomány tudákossággá fajult.

A tudomány és művészet dilettáns kezei-énekek természetes következménye a felszínes sokoldalúság. S hogy ez mennyire úrrá lett a rokokó végén, legyen elég néhány példa. A dámák a szalonokban gabonakereskedelmi témákról ép oly komoly ábrázattal vitatkoznak, mint a csillagászati felfedezésekről. A kémia annyira divatba jön, hogy a dámák a retiküljeikben kémcsöveket, eprouvettákat hordoznak, telve mindenféle preparátumokkal, miknek nagyobb részét ők maguk kotyvasztották,

Ebben a tudákos dilettantizmusban sok volt ugyan a mulatságos, de nem tagadható tőle a báj sem. A fontos a barokk és a rokokóban az, hogy a kiváló szellemes dámáknak a művészetek és a tudományok iránt való szomja „bon ton”-ná emelte a művelődés, a tudás iránt való törekvést, s az viszont állandó energiaforrása, sőt hajtómotorja volt művészek és tudósok alkotásainak, illetve kutatásainak.

Az udvari és szalónélettel együttjáró nagy fényűzés pedig nemcsak a művészetet, hanem a művészi ipart is rendkívül fellendítette s az emberek tízezreinek adott kenyeret. Mikor



azonban a fényűzés és a pazarlás már teljesen elfajult, amikor ha néhány tízezernek jutott is kenyér, de millióknak és millióknak már nem, akkor természetesen kitört a legbrutálisabban a reakció s egy örületes forradalom képében rombolt és gyilkolt éveken át. S érdekes, hogy az a sok gáláns dáma és lovag, amikor bebörtönözték őket, továbbra is a gáláns szalónéletet kultiválják, ott is megőrzik kedélyüket, társaságbeli szokásaikat. Amiképen egy régi szellemes mondás szerint a nagy földrengésekkor, amikor házak omolnak össze, néha teljesen épen marad egy kis, törékeny porcellánfigura, avagy egy cserép virág, aképen marad érintetlen abban a nagy összeomlásban az ő gáláns szellemük, amikor a St. Pélagie börtönben műkedvelő színielőadásokat rendeznek, melyeken a hírhedt hóhért, Fouquier Tainvillet is kifigurázzák. Ép úgy bókolnak egymásnak, ép úgy költik és szavalgatják a madrigálokat, rendeznek charadeokat, tudományos vitaestélyeket, mulatnak társasjátékokkal, énekelnek, táncolnak, kártyáznak. S közben számtalanszor előfordul, hogy épen a kártyaasztaltól, avagy a táncban valakit a pársjától hí el a hóhér, jelentve: madame, menjünk, most ön következik. Rövid bók és búcsúintés a többieknek és – máris száll fel a hóhértaligára, a többiek

pedig szórakoznak tovább, hiszen mindegy, valamennyiüknek már csak rövid ideig tart.

S megható, hogyan szeretik egymást; aki kissé hiányosabb toilettében került be, annak összevarrnak valamit az egymáséból, kinek arcfestéke, púderje elfogyott, kap a másiktól, kinek még talán van egy fél dobozzal; segítenek egymásnak öltözködni, a frizurát feltornyozni; varrnak, foldoznak egymásra, ruhákat alakítanak át, a börtön egyetlen kútjánál mosogatják a fehérneműket, a beteget végtelen szeretettel ápolják, s mindegyikük pedánsan vigyáz a gáláns formákra, úgy beszéljünkben, mint öltözködésükben és egész magaviseletükben. Valóban: ezek tudtak szépen élni, de tudtak szépen meghalni is.

Mária Antoinette, mikor a vérpadon véletlenül rálép az egyik hóhérlegény lábára, azt mondja neki: Pardon, uram, remélhetőleg nem okoztam önnek fájdalmat! . . .

S mindez a sok nemes és szép érzés sorra elpusztul a guillotine alatt, s ez az örület tart évekig, míg végre a szörny önmagát felfalja.

A rémuralom véget ér, az elmenekült előkelőbb urak, dámák és ifjak visszatérnek Parisba s ott az úri fiatalság, a híres muscadinok (mosusz-illatúak, így nevezte el őket a csöcselék), avagy más névvel az incroyable-ok (mert sűrűn használták azt a szót: ez „hihe-

tétlen”), még másképen pedig jeunesse dorée, – ólmos botokkal felfegyverkezve, kibotozza a csöcseléket az utcákról, a kávéházakból, a színházakból, az elfoglalt magánlakásokból, ott ütik-verik a jakobinusokat ahol érik; a Marseillaise éneklését betiltják, már van új nemzeti daluk is, a címe: „A nép ébredése”. Szóval rendet teremtenek, melynek hírére visszatérnek a gáláns dámák is, s Beauharnais Josefin, Mme de Tallien, Mme Récamier és Mme de Staël már megnyithatják szalonjukat. Joséphine Beauharnais – később Napóleon felesége – és Mme Tallien a rémuralom napjait egy közös börtöncellában töltötték s ott nagyon összebarátkoztak. Mind a kettenük szalonját sűrűn látogatta az akkor még tábornok Bonaparte. Órákat töltött a társaságukban; egy ízben Mme Tallien kezét megragadva, mint valami jós – akkoriban nagy divat volt a jóslás – több mint egy óra hosszat jósolgatott neki a tenyeréből. Mme Tallien szalonja elsősorban politikai szalon volt. Egyik levelében maga írja: „Múltkoriban estére meghívtam a különféle politikai pártok vezetőit. Félve attól, hogy vacsora közben majd hajbakapnak és a tényérokat vagdossák egymás fejéhez, az utolsó pillanatban hirtelen felugrottam a helyemről és poharamat magasra emelve tószoltam: Uraim,

legyen feledve a rémuralom, bocsássunk meg, kik megbántottak, minden francia fogjon össze! Erre azután lecsendesedtek s engem mint „Notre Dame de Thermidort” ünnepeltek”.

Mme Tallien ezen az estélyen mint a bölcsesség istennője volt öltözködve. Ott volt Talleyrand is, Mme de Stael, Beauharnais Jozefin és még sok más kiváló dáma.

Dacára Tallien nagy politikai befolyásának, as elegáns világban mégis a Mme Récamier szalonja kedveltebb. A ház úrnője meghatóan bájos jelenség, nagyon szép fiatal asszony és – teljesen megközelíthetetlen. Ágost porosz herceg évekig hasztalanul ostromolta szerelmével, Napoleon is mindent megpróbált, hogy a kegyébe jusson. Egy alkalommal nagy udvari dísz-ebédre hívja meg s maga mellett tart fenn helyet a számára, de Récamier asszony nem fogadja el a meghívást. Máskor Fouchét, a ravasz rendőrminisztert küldi hozzá, azzal az izenettel, kérje udvarhölgyé való kinevezését, mert: – úgymond a császár érzi, mily jótékony befolyással lenne reá egy ilyen hozzáméltó, nemeslelkű nő közelléte”.

Récamiert nem szédíti meg ez sem, nem akar Maintenon féle szerepre vállalkozni, s kereken elutasítja Fouchét. Napoleon ekkor annyira megharagudott rá, hogy tönkrement

urának, Récamier bankárnak, egymillió frankos kölcsönét megtagadta s ezzel őket a romlásba vitte, – mondván: „olyan üzletembernek, aki évi háztartására 600.000 frankot költ, nem ad egy soust sem”.

Igaz, kezdetben jól éltek, de később, bár összehúzódva, szalonja akkor is a legtekin-  
télyesebb és a legkedveltebb volt. Az egész  
lényét átható ártatlanság és lelki tisztaság  
természetességével, minden feszélyezettség nél-  
kül vezeti vendégeit a hálósobájába, ahol a  
kisebb fogadásokat tartja, s ha a hely szűk,  
a képekkel díszített kis fürdőszoba is sorra  
kerül, – ilyenkor a kádat felfordítják s egy bár-  
sonytakaróval lefödve, ülnek reá, – a legkivá-  
lóbb vendégek is, kik közt több uralkodó és  
fejedelmi herceg is megfordul; gyakori vendég  
a párizsi diplomáciai kar, melynek tagjai a  
messze világba viszik hírét az úrnő rendkívüli  
bájának és műveltségének. Napóleon, akinek  
Fouché és kémei mindig referáltak a Récamier-  
estélyeken megjelentekről, egy ízben dühösen  
kiált fel: „hát mi ez, már az egész állam-  
tanács ennél az asszonynál ülészik”. 1803-ban  
egyszerűen betiltja Récamier estélyeit. S a  
pompás szalon egyelőre elhallgat, az úrnő  
Coppet-be – a genfi tó partjára, legjobb ba-  
rátnőjének, Necker volt pénzügyminiszter  
leányának, a híres Mme de Staelnek a kas-

télyába – kap meghívást, s ez a két oly ellentétes természetű nagy szellem, az oly végtelenül nőies Récamier és az erőszakosságig férfias Mme Staël megható barátságban töltenek itt – ugyancsak folytonos szalonélet közepette, az ott sereg számra vendégül látott írók, költők, színészek és zeneművészek társaságában – hosszú hónapokat. A legpompásabb s a legüdítőbb szórakozása ennek a társaságnak Mme Récamier klasszikus művészi tánca, amiről azt írják, hogy páratlan a világon.

Napóleonnak a bukása után ismét megnyitja a párizsi szalonját, hová az ő világhírétől vonzatra, a régi író-művész társaságon kívül, odajárnak Wellington, Canova, Metternich, Humbold Sándor, kiket az úrnőn kívül Chateaubriand és Benjamin Constant szelleme mulattatnak.

Madame de Stael, Napoleon legbátrabb és legádázabb ellensége, aki merte Napóleont legdicsőségesebb napjaiban is támadni, s akinek Récamier-vel vetekedő szalonjából a maró gúnyú epigrammák szálltak Napoleon felé, a legkitörőbb örömmel fogadja Napoleon bukását, – mint ahogy örül annak az egész akkori Európa – sa nagy lidércnyomástól felszabadulva a győztes fejedelmek és diplomatáik a bécsi kongresszusra gyűlnek egybe . . .

\* \* \*

1814 ősztől, 1815 tavaszáig tart a kongresszus, mely Bécsben olyan udvari és társadalmi életet teremt, amilyen nem volt még sohasem. Az orosz cárral az élén kilenc uralkodó lakott fényes kísérettel a Hofburgban s több mint 100.000 külföldi volt egy fél-esztendőn át Bécs vendége.

Csupa jókedv, mulatozás. Mint Ligne herceg oly szellemesen mondta „le congrès ne marche pas; il danse”. A bécsi és a külföldi urak palotáiban és lakásaiban egymást érték a fényes ebédek, vacsorák, estélyek.

A magyar főurak és főúri dámák is szép számban és nagy pompával képviselve. Eszterházy herceg külön testőrgárdával jelent meg. Órála jegyezték fel, hogy egy angol lordnak, aki avval dicsekedett, hogy kétezer birkája legel otthon, mosolyogva ezt válaszolta: „nekem ugyanannyi juhászom eszik odahaza”.

Bécs képe pazarul mozgalmas: a Práterben tűzijátékok, nap-nap után parádé. Délelőttönként a bástyán sütkéreznek; 2 órakor gála ebéd a Burgban, délután kocsikázás a Práterben, esténként színház, nagy bálók, maskarádék. A sportok közül: parforce vadászatok, sólymászás, karusszel.

A dámák érdeklődésének középpontjában a gáláns Sándor cár áll, aki szüntelenül bókol: Zichy Julia grófnőt: la beauté céleste-nek

nevezi, – Széchényi Karolinát: la beauté coquette-nek nevezi; – de mások is kapnak tőle ily kedves címeket: Saurma grófnő: la beauté du diable, – Zichy Zsófia: la beauté gracieuse, – Eszterházy hercegnő: la beauté étonnante.

Az érintkezés nyelve itt is a francia. A francia művészeti kultúrát jellemző vonásokat, a francia szalónéletet, azonban ezidőtájt hiába keressük, mindössze a színházi s főképen a zenei élet intenzív. A szalonokban pedig inkább a maihoz hasonló élet folyik, irodalom és művészet inkább csak Fuchs grófné és Ráhel asszony szalonjában talál hívekre.

Ami a szellemet, az irodalmi színvonalon álló szellemes társalgást illeti, az akkori Bécsot találóan jellemzi a kongresszusnak egyik francia vendége, mikor azt mondja:

Egy olyan városban, ahol a családi élet kultusza a divat, ahol előkelők és polgárok egyaránt mind rokonok és tegeznek egymást, ott nem igen fáradozik senki azért, hogy akár szellemes, akár finoman szeretetreméltó legyen. A „Gemütlichkeit” túlsúlya megöli a szellemet . . .

Ebben van sok igaz, sok találó, hiszen Bécs már akkoriban is „biedermeier”, később pedig méginkább egyszerű, szerény polgári élet folyik mindenütt, a szalonok helyett a



kis, fehér moll-függönyös, gute Stube-nak a házikisasszonyok akvarelljeivel, néha talán egy divatlapból kivágott könyomattal díszített falai között játszódik le egy kis zeneestély, hangzik el néhány érzelgős versike, miközben kávé t szürcsölgetnek, sok slagobersttel és Werthers Leident olvasgatják könnyek között.

Ez a különben annyira stílusos és a polgári erények művelésében annyira lelkes korszak természetszerűen nem teremhetett gáláns dá-mákat. Az 1848-iki időket követő korban azonban már újabb fellendülés mutatkozik.

Ennek a kornak méltó asszony-szellem reprezentánsa a múlt esztendőben 84 éves korában elhunyt Metternich Paula hercegné, a nagy Metternich kancellárnak unokája s egyszersmind menye, a híres vakmerő magyar lovasnak, gróf Sándor Móricznak a leánya.

Szalonyában, ahol a bécsi arisztokrácia a vagyonos polgári elemmel szép harmóniában nevelődött a szociális érzésre, leginkább a zenekultusz virágzott. Állandó vendégei s egyben nagy tisztelői Wagner Richard, Liszt Ferenc és Saint Saëns, akik páratlan zene-estélyekben gyönyörködtetik a társaságot.

S itt érdemes feljegyezni, hogy ő volt az, aki Wagnert Parisba bevezette: a Tann-häusert az ő kérésére engedte meg III. Napo-leon császár a párizsi nagy operában először

előadni. S bár az első előadás kudarcra végződött, de a jég meg volt törve, a Wagnerzene azóta ép oly otthonos Parisban, mint másutt s Metternich hercegnő joggal írja büszkén az emlékirataiban, hogy a Wagnerzene párizsi térhódítása az ő nevéből elválaszthatatlan.

Minden arisztokrata társát messze felülmúló, igazi nemes szociális érzése mellett, ő, a szégyenyek és bajbajutottak legfőbb istápolója, igazi, régi világbeli gáláns dáma tudott maradni élete végéig s a született úri dáma legszébb hozományát, a mindenkori tapintatos jóindulatot, szinte reásugározta mindazokra, akik évtizedeken át az ő vezetése mellett, az előkelő szalonok immár nemcsak irodalmi és művészeti, hanem a modern kor termelte szociális problémáit is felfogni és megoldani igyekeztek.

Mert hiszen ezek a problémák a szalonéletet immár csaknem teljesen a jótékonyság szolgálatába állították. S ezen a réven dönt meg lassankint az a merev válaszfal, mely korábban az arisztokratákat a polgárságtól elválasztotta. A jótékonyság jegyében alakult szalonokban, majd az onnan útjukra indult egyesületekben immár együtt van a mágnás a polgárokkal, akik a munka megbecsülését, örömét és öntudatát ismertetik meg a korábban

oly exkluzív körökkel, de egyszersmind a polgár is finomodik, beszédében, modorában választékosabbá, gondolkodásában nemesebbé válik, általában művelődik.

S valóban, lassankint a művészet, a tudomány, az általános műveltség demokratizálódott, a polgárok és a nép széles elemei juthattak már a könyvek, az előadások, a színházak, a folyóiratok és a napilapok révén ahhoz az általános műveltséghez, amit azelőtt csak az egyes szalonokban lehetett elsajátítani. A műveltség ma már nem az exkluzív szalonok kisajátított birodalma, hanem közkincs.

\* \* \*

De azért ma is szükség volna a régi gálás világ előkelő, finom, disztinvált szellemére; különösen ma, a háború után, amikor egy újfajta barbarizmus tombol körülöttünk: az alacsonyrendűek utilitarista uralma garázdálkodik.

De ez nem fog soká tartani: a szellem, a műveltség és a munka erkölcsi és anyagi uralmának újból el kell következnie.

Lesznek még nagyműveltségű és szellemű dámák! S legyenek is, mert hiszen való igaz, az a régi mondás:

„Amilyen a női ideál, olyan a férfi ideáll...”

A tudás, a szellem, az esprit, az igazi ele-

gancia, az igazi nőiesség és báj és a kötelességérzet ma is gálánssá avathat minden nőt, csak még az hiányzik, hogy az otthonban, a családban legyen melegebb tanyája a szellem és a műveltség nyájának és – pásztorainak.

Ehhez pedig nem elég a ma tudása, kultúrája, hanem szükséges, hogy kellő tanulmányok alapján behatoljunk a régi reneszánsz, majd a gáláns kor rejtelmeibe, hogy szabad óráinkon oda meneküljünk azokhoz a régi fóliánsokhoz, csevegő memoárokhoz, a régi példákhoz, mert alig van találóbb mondás, mint az, hogy: aki a múltat, a történelmet nem ismeri, úgy áll a világban, mint a gyermek, sőt mint az olyan árva gyermek, aki a szüleit sohasem ismerte. Az pedig, akinek hamis fogalmai vannak a múlttól olyan mint az a gyermek, aki valamikor rossz társaságba keveredett s ennek kártékony hatása folytán még felnőtt korában sem tud magának megelégedett, harmonikus életet teremteni.

A történelem lapjai némák a felszínes olvasónak, de beszédesek, bájosan csevegők, okosak és tanulságosak, mihelyt szeretettel és megértéssel közeledünk hozzájuk.

Áradjon tőlünk megértő szeretet a múlt felé. A régi világ szellemes, szép dámái bájos mosollyal, hálás tekintettel köszöntik a kedves olvasót ...

\* \* \*

Könyvem asszonyokról szólt, stílszerű tehát egy kis „utóirat”. Amit megírtam, az kétórás előadásom volt az Urániában. Ezért oly tömör az egybefoglalása, ezért oly filmszerű néha a menete.

Inkább csak a főbb típusokat ismertettem minden korból; inkább csak az atmoszféráját akartam az olvasók körében megteremteni annak, hogy kezdettől fogva mily végtelenül sorsdöntő szerepet töltöttek be a kiváló, szellemes asszonyok a férfi nemesítésében s az általános emberi kultúra fejlődésében.

Könyvem inkább csak ízelítő volna egy későbbi nagyobb munkából, amelyre majd talán sor kerül, ha kisebb lesz a mai barbár drágaság, s amikor majd valamennyien többet áldozhatunk a legnemesebb emberi szépre, a – kultúrára . . .

*A szerző.*

\* \* \*

#### Forrásmunkák.

Max von Boehn, Bozóky Alajos, Burckhardt, gróf de La Garde, von Gleichen Russwurm, Rudolf Lothar, Ninon de Lenclos, Metternich Paula hercegné, Erich Sturtevant, Valerian Tornius idevágó munkái.